هدية
HADIYAH

د قرآن او د سنتو په رڼا کې

د حج، عمرې او زيارت د ډېرو مسايلو وضاحت او څېړنه

التحقيق والإيضاح لكثير من مسائل الحج والعمرة والزيارة على ضوء الكتاب والسنة

پښتو

بشتو

ليکوال

عالېقدر: شيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز

ⓒجمعية خدمة المحتوى الإسلامي باللغات ، ١٤٤٦هـ

بن باز ، عبدالعزيز
التحقيق والإيضاح في مسائل الحج والعمرة - بشتو. /
عبدالعزيز بن باز - ط١. .- الرياض ، ١٤٤٦هـ
١٠٥ ص ؛ ..سم

رقم الإيداع: ١٤٤٦/١٧٠٠٤
ردمك: ٩٧٨-٦٠٣-٨٥٣٤-٢٠-٥

التحقيق والإيضاح لكثير من مسائل الحج والعمرة والزيارة

على ضوء الكتاب والسنة

د قرآن او د سنتو په رڼا کې

د حج، عمرې او زيارت د ډېرو مسايلو وضاحت او څېړنه

ليکوال: عالېقدر: شيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز

د ليکوال سريزه

الحمد لله وحده، والصلاة والسلام على من لا نبي بعده، أما بعد:

دا يوه لنډه طريقه ده چې د حج، عمرې او زيارت د ډېرو مسايلو وضاحت او څېړنه پکې د الله تعالی د کتاب او د هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سنتو په رڼا کې شوې ده، د خپل ځان او د هر هغه مسلمان لپاره مې را غونډ کړي دي چې غواړي يې، او د مسائلو په ليکنه کې مې کوښښ کړی چې د دلايلو په رڼا کې وي.

او د لومړي ځل لپاره په ١٣٦٣ هجري کال کې د پاچا عبد العزيز بن عبدالرحمن الفيصل - الله دې اروا ښاد او ځای يې آرامه لري - په لګښت چاپ شو.

بيا ما د دې کتاب ځينې مسايل يو څه پراخه کړل، او د اړتيا سره سم مې تحقيقات په کې ورزيات کړل، او د بيا چاپ پرېکړه مې وکړه؛ ترڅو هغه بندګان چې الله تعالی غوښتي وي له دې کتاب څخه ګټه پورته کړي، او په (د حج، عمرې او زيارت د ډېرو مسايلو وضاحت او څېړنه د کتاب (قرآن) او د سنتو په رڼا کې) مې ونوماوه، او ګټې د بشپړتيا لپاره مې نور اړين ډېروالی او ګټور

تنبيهات پکې شامل کړل؛ او څو ځو ځلې چاپ شوی دی.

له الله تعالی څخه غواړم چې د دې کتاب ګټه عامه او پراخه کړي، او د دې کتاب زيار وېستل دې خاص د خپل د عزتمن ذات لپاره وګرځوي، ترڅو د هغه جنتونو په ګټلو سره برياليي شو، او هغه ذات زموږ لپاره کافي او غوره وکيل دی، او هېڅ ځواک او قوت نشته پرته د لوی او ستر الله څخه.

لېکوال

عبد العزيز بن عبد الله بن باز

د سعودي عربستان عمومي مفتي

او د علماوو د سرتاسري شورا رئيس

او د علمي څېړنو او فتوا اداره

بسم اللّٰه الرحمن الرحيم

د اللّٰه په نامه سره (شروع کوم) چې ډېر زيات مهربان، هميشه رحم كوونكى دى.

الحمد لله رب العالمين، والعاقبة للمتقين، والصلاة والسلام على عبده ورسوله محمد، وعلى آله وصحبه أجمعين.

اما بعد:

دا د حج په اړه لنډه ليكنه ده، د هغې د فضيلت او آداب، او هر هغه څه چې د حج ادا كوونكي لپاره اړين دي، او د حج او عمرې او زيارت د ډېرو مهمو مسايلو په مختصر وضاحت سره بيانول شامل دي، ما په دې مسايلو كې هغه څه چې د اللّٰه په كتاب او د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم په سنتو كې راغلي دي را نغاړلي ترڅو مسلمانانو لپاره نصيحت وي، د اللّٰه تعالى د دې وينا مطابق: ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴿٥٥﴾﴾ [الذاريات: ٥٥]. ژباړه: «او (البته) نصيحت كوه ځكه چې دا نصيحت په رېښتيا مومنانو ته ګټه رسوي» (الذاريات سورت: ٥٥ آيت)، او د اللّٰه تعالى دغه قول: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ...﴾ [المائدة: ٢]. ژباړه: «او كله چې اللّٰه له

هغو خلکو پوخ لوظ واخیست چې کتاب ورکړ شوی و، چې خامخا به یې نورو خلکو ته بیانوئ او پټوئ به یې نه» (المائدة سورت: ۲ آیت).

او د هغه تعالی قول: ﴿...وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى...﴾ [آل عمران:۱۸۷]. **ژباړه:** «او تاسو په نېکګڼه او تقوی کې یو له بل سره مرسته وکړئ» (آل عمران سورت: ۱۸۷ آیت).

او هغه څه چې په صحیح حدیث کې له رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم څخه راغلي دي چې فرمایي: **ژباړه:** «دین نصیحت دی، وویل شو: د چا لپاره؟ هغه وفرمایل: د اللّٰه لپاره، د هغه د کتاب لپاره، د هغه د رسول لپاره، د مسلمانو چارواکو او د دوی عامو خلکو ته»[1].

او طبراني له حذیفه رضي اللّٰه عنه څخه روایت کوي چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمایل: **ژباړه:** «څوک چې د مسلمانانو د چارو پروا نه کوي، له دوی څخه نه دی، او چا باندې چې سهار او بېګاه راشي خو هغه اللّٰه او د هغه د رسول، او د هغه د کتاب، او د خپل امام او عامو مسلمانانو ته نصیحت کوونکی نه

(۱) مسلم له تمیم الداري رضي الله عنه څخه په (۵۵) شمېره روایت کړی دی.

وي، نو دغه کس له دوی څخه نه دی»[١].

الله جل جلاله ته سوال کوم چې د دې ګټې ما او مسلمانانو ته ورسوي، او د دې کتاب زيار وېستل دې خاص د خپل د عزتمن ذات لپاره وګرځوي، ترڅو د هغه جنتونو په ګټلو سره بريالي شو، هغه ډېر ښه اورېدونکی او ځواب ورکوونکی دي، او هغه ذات زموږ لپاره کافي او غوره وکيل دی.

(١) طبراني په الأوسط کې په (٧٤٦٩) شمېره روايت کړی دی.

فصل

د حج او عمرې د فرضيت د ثبوت په اړه او د هغو په ادا کولو کې اقدام کول

کله چې دا معلومه شوه نو پوه شه -اللّٰه تعالى دې ما او تاسو سره د حق په پوهېدو او پيروي کولو کې مرسته وکړي- چې اللّٰه تعالى په خپلو بندګانو باندې د خپل سپيڅلي کور حج کول فرض کړی دی، او هغه يې د اسلام له رکنونو څخه يو رکن ګرځولی دی.

اللّٰه تعالى فرمايلي دي: ﴿... وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴿٩٧﴾﴾ [آل عمران: ٩٧]. ژباړه: «او پر خلکو د اللّٰه دا (فرض حق) دی، د دې کور (بيت اللّٰه) حج (قصد کول په نيت د حج)، پر هغه چا چې هغه (بيت اللّٰه) ته د تګ توان لري او څوک چې کافر شو (د دې امر له منلو انکار وکړي)، نو بېشکه چې اللّٰه له ټولو عالمیانو بې نیازه دی» (آل عمران سورت: ٩٧ آيت).

په صحيحينو کې له عبد اللّٰه بن عمر رضی اللّٰه عنهما څخه روايت دی وايي چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي:

ژباړه: «اسلام په پنځو شيانو ولاړ دی: ګواهي ورکول چې له اللّٰه

پرته بل معبود نشته او دا چې محمد صلى اللّٰه عليه وسلم د اللّٰه رسول او بنده دى، لمونځ كول، زكات وركول، د رمضان روژه نيول، او د بيت اللّٰه حج كول»[١].

سعيد په خپل سنن كې له عمر بن الخطاب رضي اللّٰه عنه څخه روايت كړى دى چې هغه وفرمايل: ژباړه: «ما اراده وكړه چې دغو ښارونو ته سړي ولېږم چې د هر هغه چا په لټه كې شي چې مالي توان لري او حج يې نه وي كړى، پر هغوى باندې جزيه وضع كړي، هغوي مسلمانان نه دي، هغوي مسلمانان نه دي»[٢]. له علي رضي اللّٰه عنه څخه روايت دى، چې هغه وفرمايل: ژباړه: «څوك چې د حج كولو توان ولري او حج پرېږدي، انديښنه كېږي چې هغه د يهودي يا نصراني په توګه مړ شي»[٣].

هر هغه څوك چې حج يې نه وي كړى او د حج كولو توان لري بايد ژر تر ژره يې ترسره كړي؛ لكه څنګه چې له ابن عباس رضي اللّٰه عنه څخه روايت دى چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه

(١) بخاري په (٨) شمېره، او مسلم په (١٦) شمېره روايت كړى دى.

(٢) دا په جامع الاحاديث (٣١٨/٢٨) كې په (٣١٢٢١) شمېره سنن سعيد بن منصور ته منسوب شوى، مګر ما دا په موجوده نسخه كې ونه موند.

(٣) ترمذي د علي څخه په مرفوع ډول په (٨١٢) شمېره روايت كړى دى.

وسلم وفرمايل: ژباړه: «د حج په ادا کولو کې بيړه وکړئ – يعني: فرض حج – ځکه چې په تاسو کې هېڅوک نه پوهيږي چې څه به ورته پېښيږي»[1]. احمد روايت کړی دی.

ځکه چې د حج ادا کول د هغه چا لپاره فوري فرض دي چې د دې توان ولري؛ د الله تعالی ددې قول د ظاهري معنا پر بنياد چې فرمايي: ﴿...وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾﴾ [آل عمران: ٩٧].

ژباړه: «او پر خلکو د الله دا (فرض حق) دی، د دې کور (بيت الله) حج (قصد کول په نيت د حج)، پر هغه چا چې هغه (بيت الله) ته د تګ توان لري او څوک چې کافر شو (د دې امر له منلو انکار وکړي)، نو بېشکه چې الله له ټولو عالميانو بې نيازه دی» (آل عمران سورت: ٩٧ آيت).

رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله خطبه کې وفرمايل:

ژباړه: «اې خلکو! الله تعالی پر تاسو حج فرض کړی دی، نو حج وکړئ»[2]. مسلم روايت کړی دی.

---

(١) ابو داود په (١٧٣٢) شمېره روايت کړی دی.

(٢) مسلم په (١٣٣٧) شمېرې روايت کړی دی.

د عمرې د وجوب په اړه حديثونه راغلي دي، چې ځيني يې په لاندې ډول دي:

د هغې له جملې څخه: د هغه صلى اللّٰه عليه وسلم هغه خبره چې جبرائيل عليه السلام ترې د اسلام په اړه پوښتنه وکړه، او هغه صلى اللّٰه عليه وسلم په ځواب کې وفرمايل: **ژباړه:** «اسلام: دا دى چې ګواهي ورکړې پر دې چې له اللّٰه پرته بل حق معبود نشته او پر دې چې محمد صلى اللّٰه عليه و سلم د اللّٰه رسول دى، لمونځ قائم کړې، زکات ورکړې، او د بيت اللّٰه حج وکړې، عمره ادا کړې، او د جنابت څخه د پاکېدو غسل وکړې، او بشپړ اودس وکړې، او د رمضان روژه ونيسې»[(١)]. دا د عمر بن الخطاب رضي اللّٰه عنه حديث څخه ابن خزيمه او الدارقطني روايت کړې دي، او الدارقطني رحمه اللّٰه فرمايي: "دا روايت ثابت او صحيح دى".

د هغو له جملې څخه: د عائشې رضي اللّٰه عنها حديث دى چې هغې وويل: **ژباړه:** «اې د اللّٰه رسوله! ايا پر ښځو جهاد فرض دى؟ هغه وفرمايل: پر هغوى باندې داسې جهاد فرض دى چې په

(١) ابن خزيمة (٤/١) کې په شمېره (١) روايت کړى دى.

هغه کې جګړه نشته: حج او عمره»[١]. احمد او ابن ماجه په صحيح سند سره روايت کړې دي.

حج او عمره په ټول عمر کې يوازې يو ځل فرض دي؛ د رسول الله صلی الله عليه وسلم له مخې چې په صحيح حديث کې فرمايلي دي: **ژباړه:** «حج يو ځل فرض دی، او څوک چې زيات حج وکړي، هغه نفل دی»[٢].

ډېر حج او عمره تر سره کول نفل دي؛ لکه څنګه چې په صحيحينو کې له ابوهريره رضي الله عنه څخه ثابت دی چې وايي: رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: **ژباړه:** «يوه عمره تر بلې عمرې پورې د دواړو تر منځ د ګناهونو کفاره ده، او مقبول حج ته جزا بې له جنت څخه نشته»[٣].

---

(١) بخاري په (١٥٢٠) شمېره روايت کړی دی.
(٢) نسائي په (٢٦٢٠) شمېره روايت کړی دی.
(٣) بخاري په (١٧٧٣) شمېره، او مسلم په (١٣٤٩) شمېره روايت کړې دي.

فصل

د ګناهونو څخه د توبې وجوب او د ظلم څخه خلاصون

هر کله چې يو مسلمان د حج يا عمرې لپاره د سفر اراده وکړي، نو د هغه لپاره مستحب دی چې خپلې کورنۍ او ملګرو ته د الله تعالی څخه د وېرې وصيت وکړي، او هغه دا چې: د هغه امرونه ترسره کول او د هغه له نواهيو څخه ډډه کول دي.

هغه بايد د هغه پوروونه وليکي چې د هغه پر خلکو باندې دي او څه چې د خلکو پر هغه باندې دي، او دې کار باندې بايد شاهدان وګرځوي، او هغه بايد د ټولو ګناهونو څخه ژر تر ژره په رښتينې توګه توبه وکړي؛ ځکه الله تعالی فرمايي: ﴿... وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾﴾ [النور: ٣١].

ژباړه: «او اې مومنانو تاسو ټول الله ته توبه وباسئ د دې لپاره چې برى در په برخه شي» (النور سورت: ٣١ آيت).

د توبې حقيقت: ګناهونه پرېښودل او ځان ترې ساتل، په تېرو ګناهونو پښېمانه کېدل، او بيا يې د نه تکرارولو هوډ کول، او که چېرته هغه باندې د خلکو مظالم لکه نفس، مال او ناموس باندې ظلم وي هغه دې بېرته خپلو څښتنانو ته وسپاري، او يا د دې

مظالمو څښتنان دې د سفر څخه مخکې هغه وبخښي او ازاد يې کړي؛ لکه څنګه چې له هغه صلى الله عليه وسلم څخه روايت دي چې فرمايي: **ژباړه:** «چا چې په خپل ورور باندې د مال او ناموس په برخه کې ظلم کړی وي، مخکې له دې چې هغه ورځ راشي چې هېڅ دينار او درهم نه وي، ځان دې له هغې څخه ازاد او خلاص کړي، که چېرته نيک او صالح عمل ولري نو د هغه د ظلم په تناسب له هغه څخه اخيستل کېږي، او که چېرته نيک او صالح عمل و نلري د هغه له ګناهونو څخه اخيستل کېږي او په هغه باندې اچول کېږي»(١).

هغه بايد د خپل حج او عمرې د لګښت لپاره دې حلال او پاک مال وکاروي؛ لکه څرنګه چې له هغه صلى الله عليه وسلم څخه روايت دی چې فرمايي: **ژباړه:** «الله پاک دی، او له پاکې پرته بل څه نه قبلوي». طبراني د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کوي چې ويل يې: رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: **ژباړه:** «کله چې يو سړی حج ته ووځي او خپله پښه په رکاب کې د ننه کړي او غږ وکړي: (لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ)، نو له اسمان څخه يو غږ

---

(١) بخاري په (٢٤٤٩) شمېره روايت کړی دی.

کوونکی ورته ووايي: حاضر يم او ستا بلنه مې منلې ده، ستا توښه حلاله ده، ستا سپرلۍ هم حلاله ده، او ستا حج قبول او منل شوی دی، او که يو سړی په خبيث او نا پاکو پيسو سره حج ته ووځي او خپله پښه په رکاب کې د ننه کړي او غږ وکړي: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ)، نو له اسمان څخه يو غږ کوونکی ورته ووايي: حاضر نه يم او ستا بلنه نه منم، ستا توښه حرامه ده، ستاسو لګښتونه حرام دي، او ستاسو حج مردود او غير مقبول دی»[1].

حاجي بايد له هغه څيز (مال) د غوښتلو څخه ډډه وکړي چې خلکو سره دي، د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم د وينا مطابق چې فرمايي: **ژباړه:** «او څوک چې د سوال او غوښتلو څخه ډډه وکړي، اللّٰه تعالی به د هغه حاجت رفع کړي، او څوک چې د بې نيازۍ اظهار وکړي، اللّٰه تعالی به هغه بې نيازه کړي»[2].

او د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم دا وينا: **ژباړه:** «يو سړی به تر هغو پورې له خلکو څخه سوال او غوښتنه کوي تر دې چې د قيامت په ورځې به داسې حاضر شي چې پر مخ به يې يوه ټوټه

---

(۱) طبراني په الکبير (۲۰/۴۰) کې (۲۹۸۹) شمېره روايت کړی دی.
(۲) بخاري په (۱٤۲۷)، او مسلم (۱۰۳٥) شمېره روايت کړی دی.

غوښنه هم نه وي»[1].

حاجي بايد د خپل حج او عمرې موخه د الله تعالى رضا او د آخرت كور وګرځوي، او په دغو معززو ځايونو كې هغو ويناوو او عملونو سره الله تعالى ته نږدې شي چې د هغه د خوښې وړ وي، او پام دې وكړي چې د خپل حج موخه يې دنيا او د هغې متاع نه وي، او يا ځان ښودنه، شهرت او فخر كول نه وي، ځكه دا يو له بدو موخو څخه دي او د عمل د بربادۍ او د نه قبلېدلو لامل ګرځي، لكه څنګه چې الله تعالى فرمايي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ۝١٥ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٦﴾ [هود: ١٥ – ١٦]. **ژباړه:** «څوك چې د دنيا ژوند او د هغې ښكلا غواړي؛ نو په دنيا كې به يې د عملونو بدله بشپړه وركړو او له هغوى به هيڅ هم نه كميږي * دا هغه كسان دي چې د دوى لپاره په اخرت كې نشته مګر اور او هغه څه برباد شول چې دوى په دې (دنيا) كې كړي وو او باطل دي هغه

(١) بخاري په (١٤٧٤) شمېره، او مسلم په (٤٠٤٠) شمېره روايت كړى دى.

عملونه چې دوی به کول» (هود سورت: ۱۵ – ۱٦ آيتونه).

او الله تعالی فرمايلي دي: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾﴾ [الإسراء: ١٨ – ١٩]. **ژباړه:** «څوک چې د کومې سملاسي ګټې غوښتنه کوي نو چاته چې څه ورکول غواړو همدلته يې ژر ورکوو بيا جهنم ورته (برخه) ګرځوو، چې رټلی ديکه شوی به ورننوځي * او هغه څوک چې اخرت غواړي او د هغه لپاره کوښښ کوي، د هغه لايق کوښښ، په داسې حال کې چې مومن (هم) وي، نو دغه خلق، د دوي سعې قدر کړی شوي (او مقبوله) ده» (الاسراء سورت: ۱۸- ۱۹ آيتونه).

او له هغه صلی الله عليه وسلم څخه روايت دی چې فرمايل يې: **ژباړه:** «الله تعالی فرمايي: زه له ټولو شريکانو بې پروا يم، چاچې داسې عمل وکړ چې په هغو کې يې له ما سره بل څوک شريک کړ، زه به هغه او شرک يې سره پرېږدم»(١).

(١) مسلم په (٢٩٨٥) شمېره روايت کړی دی.

همدارنګه بايد په سفر کې له هغو نيکو خلکو سره ملګرتيا وکړي چې پرهيزګاره، متقيان، او په دين کې پوهه ولري، او د احمقانو او فاسقانو له ملګرتيا څخه دې ډډه وکړي.

هغه بايد هغه څه زده کړي چې په حج او عمرې کې ورته روا او مشروع دي، په اړه دې ځان پوه کړي او د هر هغه څه په اړه دې پوښتنه وکړي چې ورته واضح نه وي؛ د دې لپاره چې موضوع ورته روښانه شي، نو کله چې پر خپل سپرلي، موټر، الوتکه يا بل څه کې سپور شو، د هغه لپاره دا غوره ده چې د الله تعالى نوم او د هغه حمد ووايي، بيا درې ځله "الله اکبر" ووايي، او ورسته دې ووايي:

﴿... سُبْحَانَ الَّذِىْ سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾﴾ [الزخرف: ١٣ – ١٤]. **ژباړه:** «پاکي ده هغه ذات لره چې زمونږ لپاره يې دا مسخر (او تابع) کړى دى او مونږ ده لره په قابو کې راوستونکي نه يو * او بېشکه مونږ خاص خپل رب ته خامخا بېرته ورتلونکي يو» (الزخرف سورت: ١٣ – ١٤ آيتونه).

(اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ

وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ المَنْظَرِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِيْ الْمَالِ وَالْأَهْلِ).

ژباړه: «اې اللّٰه! زه په دې سفر کې له تا څخه د نيکۍ او تقوا، او د هغو عملونو غوښتنه کوم چې ته يې خوښوې، اې اللّٰه! زموږ لپاره دا سفر آسانه کړه، او د لارې لرې والى موږ ته نيږدې کړه، اې اللّٰه! ته د سفر ملګرى او په کورنۍ کې جانشين يې، اې اللّٰه! زه د سفر له سختيو او کړاونو، د غمجنو مناظرو د ليدو، او له بدو پېښو څخه چې زما مال او کورنۍ ته متوجه کېږي تاته پناه دروړم»[(١)]. دا چې دغه حديث د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم څخه په صحيح ډول روايت دى، مسلم د ابن عمر رضى اللّٰه عنه د حديث څخه روايت کړى دى.

او هغه دې په خپل سفر کې ډېر ذکر او استغفار کوي، اللّٰه سبحانه و تعالى ته دې دعا او عاجزي وکړي، د قرآن تلاوت کوي او په معنى کې يې غور کوي، خپل لمونځونه په جماعت سره ادا کوي او خپله ژبه له بې ځايه خبرو، هغو مسايلو کې نه ښکېل کوي چې د هغه مربوط نه وي، او له ډېرو ټوکو څخه ځان ساتي، او همدارنګه خپله ژبه له دروغو، غيبت، چغلي وهلو، او د خپلو ملګرو

(١) مسلم په (١٣٤٢) شمېره روايت کړى دى.

او نورو مسلمانو وروڼو له ملنډو څخه هم ساتي.

د سفر ملګرو سره بايد نيکي او ښېګڼه وکړي، هغوی ته له ضرر رسولو څخه بايد ډډه وکړي، هغوی ته په نيکيو امر وکړي او له بديو څخه دې په حکمت او غوره نصيحت سره د خپل توان په اندازه منع کړي.

فصل

کله چې حاجي ميقات ته ورسيږي دغه کارونه دې ترسره کړي

کله چې ميقات ته ورسيږي، نو مستحب دی چې غسل وکړي او عطر استعمال کړي؛ د هغه څه پر بنياد چې له رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم څخه روايت دي چې د احرام په وخت کې، ګنډل شوي څيزونه يې له ځانه لرې کړل او غسل يې وکړ، او همدارنګه په صحيحينو کې دا خبره ثابته ده چې له عائشې رضی اللّٰه عنها څخه روايت دي چې ويل يې: ژباړه: «مخکې له دې چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم احرام وتړي، او د احرام له حلالې څخه وروسته او مخکې له دې چې د کعبې طواف وکړي ما به ورته عطر او خوشبويي استعمالول»[1]، او هغه عائشې رضی اللّٰه عنها ته امر وکړ چې کله هغې باندې حيض راغی او د عمرې لپاره يې احرام تړلی و، چې غسل دې وکړي او د حج لپاره دې احرام وتړي. کله چې اسماء بنت عميس په ذو الحليفه کې ولادت وکړ، رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم هغې ته امر وکړ: ژباړه: «چې غسل وکړي، او

---

(۱) مسلم په (۱۲۱۸) شمېره روايت کړی دی.

يوه ټوټه يا کپړې باندې دې ځان وتړي او احرام دې وکړي»[1]، نو دا په دې باندې دلالت کوي چې که يوه ښځه د حيض يا نفاس په حالت کې ميقات ته ورسېږي، نو بايد غسل دې وکړي او د نورو خلکو سره دې احرام وتړي، او ټول هغه څه دې وکړي چې حاجى يې کوي پرته له بيت الله له طواف څخه، لکه څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم عائشې او اسماء ته امر وکړ.

که څوک د احرام اراده وکړي، نو مستحب دى چې برېتونه، نوکان، د نامه لاندې او تخرګونو وېښتان دې لرې کړي، او څه چې اخيستل يې اړين وي هغه دې بايد واخلي، تر څو د احرام له اغوستلو وروسته او د احرام په حالت کې د هغې اخيستلو ته اړ نه شي، او دا ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مسلمانانو ته دا امر کړى چې هر وخت دغه شيانو ته پاملرنه وکړي، لکه څنګه چې په صحيحينو کې ثابت دي، له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دى چې ويل يې: رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل:

ژباړه: «فطرت پنځه څيزونه دي: سنتبدل، د نامه لاندې د وېښتانو لرې کول، د برېتونو لنډول، د نوکانو لنډول او د تخرګونو د وېښتانو

(۱) بخاري په (۱۵۳۹) شمېره، او مسلم په (۱۱۸۹) شمېره روايت کړى دى.

وېستل»[۱]. او په صحيح مسلم کې له انس رضي اللّٰه عنه څخه روايت دی چې وايي: ژباړه: «مونږ ته د برېتونو لنډول، د نوکانو لنډول، د تخرګونو د وېښتانو وېستل، او د نامه لاندې د وېښتانو لرې کولو لپاره وخت ټاکل شوی دی: چې بايد تر څلوېښتو شپو زيات يې پرې نه ږدو »[۲].

او نسائی په دې لفظ سره روايت کړی دی: ژباړه: «رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم مونږ ته وخت ټاکلی دی»، دا حديث احمد، ابو داود او ترمذي د نسائي په لفظ سره روايت کړي دي، نو د احرام د تړلو پر مهال دې نارينه او ښځينه د خپل د سر وېښتانو څخه نه کموي.

اما د ږيرې خريل يا له هغې څخه څه اخيستل په هر وخت کې حرام دي، بلکې بايد پرې ښودل شي او اوږده شي؛ لکه څنګه چې په صحيحينو کې له ابن عمر رضي اللّٰه عنهما څخه ثابت دي چې ويل يې: رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي: ژباړه:

(۱) بخاري په (۵۸۹۱) شمېره، او مسلم په (۲۵۷) شمېره روايت کړی دی.

(۲) مسلم په (۲۵۸) شمېره روايت کړی دی.

«له مشركانو سره توپير ولرئ، ږيرې اوږدې او برېتونه لنډ كړئ»[1].

مسلم په خپل صحيح كې له ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت كوي چې ويل يې: رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: **ژباړه:** «برېتونه لنډ كړئ، او ږيرې اوږدې كړئ، له مجوسانو سره توپير ولرئ»[2].

په دې زمانه كې ډېر خلك له دې سنت څخه مخالفت كوي او د ږيرې پر وړاندې مبارزه او د كفارو او ښځو سره مشابهت كوي، او په تېره بيا هغه كسان چې د علم او زده كړې پورې ځان منسوبوي، إنا لله وإنا إليه راجعون، او له الله تعالى څخه غواړو چې موږ او نورو ټولو مسلمانانو ته په سنتو باندې د عمل كولو او هغه ته د دعوت كولو لارښونه وكړي او هغه باندې تمسك را په برخه كړي، كه څه هم ډېرى خلكو له دې سنت څخه مخ اړولى دى، حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ.

بيا به نارينه لنګ او څادر واغوندي، او مستحب ده چې

---

(١) بخاري په (٢٨٩٢) شمېره، او مسلم په (٢٥٩) شمېره روايت كړى دى.

(٢) مسلم په (٢٦٠) شمېره كې روايت كړى دى.

سپين او پاک وي، او همدارنګه مستحب ده چې په دوه څپليو کې احرام وکړي؛ د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې وينا له مخې چې فرمايي: ژباړه: «ستاسو څخه چې څوک غواړي احرام وتړي نو په يو څادر يو لنګ او څپليو کې دې احرام وتړي، او که څپلۍ ونه موندل شي، نو موزې دې واغوندي، او داسې يې پرې کړي چې د پښو د پونديو څخه ښکته وي»[1]. امام احمد رحمه الله روايت کړې دی.

او ښځې ته روا ده چې په هر هغه رنګ کې چې وغواړي احرام وتړي شي، لکه تور، شين يا دې ته ورته نور رنګونه، په داسې حال کې چې هغه بايد په خپلو جامو کې د نارينه وو تقليد ونه کړي، او د هغه لپاره دا جواز نلري چې د احرام په وخت کې نقاب يا دستکشې واغوندي، مګر بايد خپل مخ او لاسونه د نقاب يا دستکشو پرته په بل څه پټ کړي؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د احرام په حالت کې ښځه د نقاب يا دستکشو اغوستلو څخه منع کړې دي، او دا چې ځينې عام خلک د ښځې د احرام رنګ يوازې شين يا تور پورې ځانګړی کوي، د دې لپاره هېڅ

(١) مسلم په (١١٧٧) شمېره روايت کړې دی.

اساس نشته.

بیا د غسل، تنظیف او د احرام اغوستلو څخه وروسته، په زړه کې د مناسکو د داخلېدو لپاره نیت کوي، که هغه د حج او یا عمرې ادا کول وي؛ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې وینا له مخې: ژباړه: «اعمال د نیتونو پربنسټ دي، او هر چا ته هغه ورکول کېږي چې هغه یې نیت کړی وي»[1].

او هغه لپاره روا ده چې هغه څه ووایی چې هغه لپاره یې نیت کړی وي، که چېرې د هغه نیت د عمرې کول وي، نو هغه باید ووایی: (لَبَّيْكَ عُمْرَةً) او یا (اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ عُمْرَةً)، او که چېرې د هغه نیت د حج کول وي، نو هغه باید ووایی: (لَبَّيْكَ حَجًّا) او یا (اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ حَجًّا)؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا کار کړی و، او که یې د دواړو لپاره اراده درلوده، نو باید دواړو ته دې نیت وکړي او باید ووایي: (اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ عُمْرَةً وَحَجًّا)، او دا غوره ده چې دا د نیت کولو تلفظ دې وروسته له هغه وشي چې هغه په خپله سپارلۍ کې کښیني، که سپارلۍ ځاروی، موټر او یا بل څه

(۱) بخاري په (۱) شمېره، او مسلم (۱۹۰۷) په شمېره روایت کړی دی.

وي؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وروسته له هغه نيت کړی وو چې پر خپله سپرلۍ سپور شو او له ميقات څخه يې حرکت وکړ، او دا د علماوو د تر ټولو صحيح قول دی.

او د نيت تلفظ کول روا نه دي مګر يواځې د احرام په حالت کې؛ ځکه چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه روايت دی.

اما د لمونځ، طواف او نورو شيانو لپاره نه ښايي چې د نيت تلفظ وشي، دا چې ووايي: نيت مې کړی چې فلانی فلانی لمونځ، او يا فلانی طواف ادا کړم، ځکه پر دې شيانو تلفظ کول جوړ شوي بدعتونه دي، په ښکاره او جهري توګه ويل يې ډېر قباحت لري او سخته ګناه ده، که د نيت تلفظ کول روا وی نو رسول الله صلى الله عليه وسلم به دا خبره بيان کړی وی، او امت ته به يې په خپل فعل او قول واضح کړی وی، او سلف صالح به په دې عمل کې سبقت کړی وی.

نو کله چې دا خبره له رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه نه ده نقل شوی، نو معلومه خبره ده چې دا بدعت دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: **ژباړه:** «او په دين کې تر ټولو بد کار د نويو طريقو

راوېستل دي، ځکه چې (په دين کې) هر نوښت ګمراهي ده»[۱]. مسلم په خپل صحيح کې راوړی دی. او هغه عليه الصلاة والسلام فرمايلي: ژباړه: «چا چې زموږ په دين کې نوي شيان را پيدا کړل چې له هغې څخه نه وي، هغه مردود دي»[۲]. د دې حديث پر صحت اتفاق شوی دی. او د مسلم په لفظ کې دي: ژباړه: «که څوک کوم کار وکړي او زمونږ د دين امر ورباندې نه وي نو هغه مردود دي»[۳].

(۱) مسلم په (۸٦۷) شمېره روايت کړی دی.
(۲) بخاري په (۲٦۹۷) شمېره، او مسلم په (۱۷۱۸) شمېره روايت کړی دی.
(۳) بخاري په معلق ډول (۳/٦۹) کې، او مسلم په (۱۷۱۸) شمېره روايت کړی دی.

فصل

مکاني میقاتونه او د هغې تحدیدول

میقاتونه پنځه دي:

لومړی: ذوالحلیفه، چې د مدینې د خلکو میقات دی، او نن سبا ورته ابیار علي وایي.

دویم: الجحفه، چې د شام د خلکو میقات دی او د رابغ په څنګ کې یو خراب کلی دی، چې اوس مهال خلک له رابغ څخه احرام تړي، نو که څوک له رابغ څخه احرام وتړي هغه له میقات څخه احرام تړلی دی؛ ځکه چې رابغ له هغې څخه لږ مخکې دی.

دریم: قرن المنازل، چې د نجد د خلکو میقات دی، اوس مهال ورته السیل ویل کېږي.

څلورم: یلملم، او دا د یمن د خلکو میقات دی.

پنځم: ذات عرق، او دا د عراق د خلکو میقات دی.

دا میقاتونه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم لخوا د هغو کسانو لپاره ټاکل شوي دي چې موږ یې یادونه وکړه، او همدارنګه د هغو کسانو لپاره چې د دې میقاتونو څخه تېرېږي او د حج یا عمرې کولو لپاره نیت ولري.

او هر هغه څوک چې له دې لارې تېرېږي، نو واجب ده له هغه ځای څخه احرام وتړي، او که څوک د حج یا عمرې لپاره مکې ته د تګ اراده ولري، که هغه د ځمکې له لارې تېرېږي یا د هوا له لارې، نو د احرام له تړلو پرته له هغې څخه تېرېدل حرام دي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د عمومي قول پر اساس چې میقاتونه یې ټاکلي وو: **ژباړه:** «دغه میقاتونه د هغو خلکو لپاره دي چې د حج او عمرې اراده ولري او پر دې میقاتونو باندې تېرېږي او د دې مناطقو اوسېدونکي نه وي»[1].

د هغه چا لپاره چې مکې ته د هوا له لارې روان وي او د حج یا عمرې نیت ولري، روا ده چې له پرواز څخه مخکې ځان چمتو کړي، لکه غسل کول او ورته نور څیزونه، او کله چې میقات ته نږدې شي، خپل لنګ او څادر دې واغوندي، بیا دې د عمرې لپاره تلبیه ووایي او نیت دې وکړي که وخت کافي وي، او که چېرته کافي وخت نه وي، نو یوازې د حج لپاره دې تلبیه ووایي او نیت دې وکړي، او که مخکې له دې چې الوتکې ته پورته شي یا مخکې

---

(۱) بخاري د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په (۱۵۲٤) شمېره، او مسلم په (۱۱۸۱) شمېره روایت کړی دی.

له دې چې ميقات ته نږدې شي، خپل لنګ او څادر واغوندي، نو هېڅ ستونزه نشته، خو نيت او تلبيه دې نه کوي تر هغه چې ميقات ته نږدې او يا برابر شوی نه وي؛ ځکه چې پيغمبر صلی الله عليه وسلم يوازې له ميقات څخه احرام تړلی و، او پر امت واجب دي چې په دې برخه کې د هغه صلی الله عليه وسلم د لارښوونو پيروي وکړي لکه څنګه چې د دين نورو چارو کې د هغه پيروي کوي؛ د الله سبحانه وتعالی د دې قول پر اساس: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ...﴾ [الأحزاب: ٢١]. **ژباړه:** «بېشکه ستاسې لپاره د رسول الله په تابعدارۍ کې ښايسته پېروي شته» (الأحزاب سورت: ٢١ آيت). او د پيغمبر صلی الله عليه وسلم قول په حجة الوداع کې: **ژباړه:** «خپل مناسک او اعمال زما څخه واخلئ»[(١)].

او هغه کسان چې مکې ته ځي او د حج يا عمرې اراده نه لري؛ لکه سوداګر، لرګي وهونکی، پوست رسوونکی او داسې نور، پر هغه باندې احرام تړل لازمي نه دي مګر دا چې هغه وغواړي؛ د رسول الله صلی الله عليه وسلم د حديث پر بنياد چې مخکې د مواقيتو په هکله يې وفرمايل: **ژباړه:** «دغه ميقاتونه د هغو خلکو

---

(١) مسلم په (١٢٩٧) شمېره روايت کړی دی.

لپاره دي چې د حج او عمرې اراده ولري او پر دې ميقاتونو باندې تېرېږي او د دې مناطقو اوسېدونکي نه وي»[١]. دا په دې مانا ده څوک چې له ميقات څخه تېرېږي او د حج يا عمرې نيت نه لري، احرام تړل پرې لازم نه دي.

دا د اللّٰه تعالى د رحمت له امله ده چې خپلو بندګانو ته يې کارونه اسانه کړي دي، نو د دې رحمت لپاره د هغه لره ستاينه او شکر دى، د دې موضوع تاييد دا دى چې کله پيغمبر صلى اللّٰه عليه وسلم د فتحې په کال مکې مکرمې ته راغى، هغه احرام ونه تړلو، بلکې په سر يې د اوسپني خولۍ وه؛ ځکه چې هغه وخت کې يې د حج يا عمرې کولو اراده نه درلوده، بلکې غوښتل يې چې مکه فتحه کړي او په هغې کې شرک له منځه يوسي.

د هغو کسانو لپاره چې د استوګنې ځاى يې ميقاتونو ته نيږدې وي؛ لکه جده، ام السلم، بحرة، الشرائع، او بدر، مستوره او داسې نورو ښارونو د اوسېدونکو لپاره، د هغه لپاره ضرور نه دى چې د پورته ذکر شويو پنځو ميقاتونو څخه يو ته لاړ شي، بلکې د هغه استوګن ځاى د هغه ميقات دى، نو هغه د حج يا عمرې لپاره له

(١) ددى روايت تخريج مخکې تېر شوى دى.

هماغه ځایه څخه احرام تړلی شي، او که چېرته هغه د میقات څخه بهر بل استوګن ځای ولري، نو هغه اختیار لري چې د میقات څخه احرام تړي، یا د خپل استوګن ځای څخه چې مکې ته د میقات په پرتله نږدې دی؛ د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم د عمومي قول پر اساس چې د ابن عباس رضی اللّٰه عنه په حدیث کې د میقاتونو په اړه یادونه شوې ده، چې فرمایي: **ژباړه:** «که څوک له دې میقاتونو څخه نیږدې وي، د هغه د نیت او احرام تړلو ځای د هغه له کورنۍ څخه دی، او همدارنګه د مکې خلک هم له مکې څخه احرام تړي»(١). بخاري او مسلم روایت کړی دی.

خو څوک چې په حرم شریف کې وي او غواړي چې عمره وکړي، هغه باید حِل ته لاړ شي او له هغه ځایه د عمرې احرام وتړي؛ ځکه کله چې عایشه رضی اللّٰه عنها له رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم څخه د عمرې کولو غوښتنه وکړه، هغه صلی اللّٰه علیه وسلم د هغې ورور عبدالرحمن ته امر وکړ چې هغه حِل ته بوځي ترڅو له هغه ځایه احرام وتړي، دغه کار دا په ګوته کوي چې عمره کوونکي د حرم څخه د عمرې لپاره احرام نه تړي، بلکې د حِل

(١) دا حدیث د مخکني حدیث یوه برخه ده.

څخه احرام تړي.

دا حديث د ابن عباس رضی اللّٰه عنهما ذکر شوی حديث مخصوصوي، او دې باندې دلالت کوي چې د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم مراد د دې قول څخه: ژباړه: «تردې چې د مکې خلک له مکې څخه احرام تړي -تلبيه وايي-»[1]. دا د حج لپاره احرام دی، نه د عمرې لپاره، که چيرې د عمرې لپاره احرام له حرم شريف څخه روا وای، نو عايشه رضی اللّٰه عنها ته به د دې اجازه ورکړل شوې وای او هغه به يې حِل ته د تګ لپاره نه مکلف کوله، دا يوه څرګنده خبره ده، او دا د جمهورو علماوو رحمهم اللّٰه نظر دی، او دا د مومن لپاره ډېر مناسب دی، ځکه چې پدې کې د دواړو حديثونو باندې عمل کول دي. او اللّٰه تعالی توفيق ورکوونکی دی.

خو هغه څه چې ځينې خلک يې کوي، چې د حج وروسته له تنعيم يا جعرانة او نورو ځايونو څخه ګڼ شمېر عمرې کوي، حال دا چې د حج څخه مخکې يې عمره هم ادا کړې وي، نو د دې کار لپاره هېڅ شرعي دليل نشته؛ بلکې دلايل په دې باندې دلالت کوي

(۱) ددی روايت تخريج مخکې تېر شوی دی.

چې د دې کار پرېښودل غوره دي؛ ځکه چې نبي کريم صلى اللّٰه عليه وسلم او صحابه کرامو رضي اللّٰه عنهم د حج څخه وروسته عمره نه ده کړې، يوازې عائشې رضي اللّٰه عنها له تنعيم څخه عمره ادا کړې ده، ځکه چې هغې د حيض له امله مکې ته د داخلېدو پر مهال له خلکو سره عمره نه وه کړې، نو هغې له نبي صلى اللّٰه عليه وسلم څخه وغوښتل چې د هغې عمره (چې له ميقات څخه يې احرام تړلی و) په بدل کې بله عمره ادا کړي، نبي صلى اللّٰه عليه وسلم ورته اجازه ورکړه، چې په پايله کې هغې دوه عمرې ترلاسه کړې: يوه هغه عمره چې د حج سره يې تړلې وه، او دويمه يې په جلا توگه ادا کړه، نو څوک چې د عائشې رضي اللّٰه عنها په حالت کې وي (يعنی د شرعي عذر لرونکی)، نو هغه کولای شي د حج وروسته عمره ادا کړي؛ د ټولو دليلونو په عملي کولو، او د مسلمانانو لپاره د اسانتيا په لحاظ سره.

په دې کې شک نشته چې د حج له بشپړولو وروسته د حاجيانو بله عمره کول، پرته له هغه عمرې څخه چې د مکې ته ورسره داخل شوي دي، د ټولو لپاره ستونزې جوړوي، او د گڼې گونې او پېښو لامل کېږي، سربېره پردې چې دا د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم د لارښوونو او سنتو څخه سرغړونه ده، او اللّٰه

تعالى توفيق وركوونكى دى.

فصل
د هغه چا حكم چې د حج له مياشتو څخه پرته ميقات ته رسېدلى وي

پوه شه چې هغه څوک چې ميقات ته رسېږي دوه حالتونه لري:

لومړى حالت: دا چې د حج له مياشتو پرته په نورو مياشتو كې راشي، لكه رمضان او شعبان، د دې لپاره سنت دا دى چې د عمرې لپاره احرام وتړي، په زړه كې دې نيت وكړي او په ژبه دې ووايي،(لَبَّيْكَ عُمْرَةً) يا (اللّٰهُمَّ لَبَيْكَ عُمْرَةً) ووايي، بيا د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم تلبيه دې ووايي، چې دا ده: ژباړه: «زه حاضر يم اې لويه څښتنه! زه حاضر يم تا لره هېڅ شريک نشته، يقينا چې ټول تعريفونه او نعمتونه تا لره دي، او پاچاهي تا لره ده، تا لره هېڅ شريک نشته»[1]. دغه تلبيه او د اللّٰه تعالى ذكر دې زيات كوي، تر

(١) بخاري د ابن عمر رضي الله عنهما د حديث له مخې په (١٥٤٩) شمېره، او مسلم په (١١٨٤) شمېره روايت كړى دى.

هغه چې بيت الله الحرام ته ورسېږي، کله چې بيت الله الحرام ته ورسېږي، تلبيه ويل دې قطع کړي، اووه ځله دې د بيت الله طواف وکړي، د مقام شاته دې دوه رکعته لمونځ وکړي، بيا دې صفا ته لاړ شي او د صفا او مروه ترمنځ اووه ځله دې طواف (سعی) وکړي، بيا دې د سر وېښتان وښروي يا دې لنډ کړي، نو په دې سره يې عمره پای ته ورسېده او هر هغه څه چې د احرام په وخت کې پرې حرام وو، ورته حلال شول.

دويم: دا چې د حج په مياشتو کې ميقات ته ورسېږي، چې هغه: شوال، ذو القعده، او ذو الحجې اولنۍ لس ورځې دي.

په داسې حالت کې، د حج د دريو ډولونو ترمنځ يو ډول بايد انتخاب کړي: يوازې حج، يوازې عمره، يا د دواړو يو ځای کول؛ ځکه کله چې نبي صلی الله عليه وسلم په حجة الوداع کې ذي القعدة کې ميقات ته ورسېده، خپلو اصحابو ته يې د دريو ډولونو حج ترمنځ د انتخاب وړانديز وکړ، خو سنت دا دی چې که چا سره هدي (قرباني) نه وي، نو هغه دې عمرې لپاره نيت او احرام وتړي، او هغه څه دې ترسره کړي چې موږ د غير حج په مياشتو کې ميقات ته د رسېدونکو لپاره ذکر کړي دي؛ ځکه چې نبي صلی الله عليه وسلم خپلو اصحابو ته د مکې په نږدې کېدو سره امر وکړ چې

خپل احرام او نيت دې د عمرې لپاره وګرځوي، او د دې تاکيد يې هغوی باندې په مکې کې وکړ، نو هغوی د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم د امر د متابعت له مخې طواف، سعي، او قصر وکړ، مګر هغه چا چې له ځانه سره قرباني راوړی وه، نبي صلی اللّٰه عليه وسلم ورته حکم وکړ چې تر نحر (قربانۍ) ورځې پورې په احرام کې پاتې شي. او د قربانۍ څاروي راوړونکي لپاره سنت دا دی چې د حج او عمرې لپاره احرام وتړي؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم دا کار کړی و، او د قربانۍ څاروی يې راوړی و، نو هغه خپلو هغو صحابو ته چې د قربانۍ څاروی يې راوړي و او د عمرې احرام يې تړلی و، امر وکړ چې د خپلې عمرې سره دې د حج لپاره هم تلبيه ووايي، او ځان دې له احرام څخه نه حلالوي تر هغه چې د قربانۍ په ورځ د دواړو څخه حلال شي، او که هغه څوک چې قرباني راوړی وي او يوازې د حج لپاره يې احرام تړلی وي، هغه دې هم په احرام کې پاتې شي تر هغه چې د قربانۍ په ورځ ځان له احرام څخه حلال کړي، لکه هغه څوک چې د قران حج ترسره کوي.

له دې څخه دا معلومه شوه چا چې يوازې د حج، يا د حج او عمرې لپاره احرام تړلی وي او د قربانۍ څاروی ورسره نه وي، نو

باید په خپل احرام کې پاتې نشي، بلکې د هغه لپاره سنت دا دي چې خپل احرام د عمرې لپاره وتړي، طواف، سعی دې وکړي، او وېښته دې لنډې کړي، او ځان دې له احرام څخه حلال کړي، لکه څنګه چې پیغمبر صلی اللّٰه علیه وسلم خپلو هغو صحابو ته امر وکړ چې د قربانۍ څاروي یې نه وو راوړي، پرته له هغو کسانو چې د حج له لاسه ورکولو وېره ولري، له دې امله چې وروستنی یې مخکې کړی دی، نو په احرام کې د هغه پاتې کېدو کې کومه ستونزه نشته. واللّٰه اعلم.

که یو محرم د ناروغۍ، دښمن، یا بل څه څخه وېره ولري، چې د عمرې یا حج مناسک به سرته و نه رسوي، نو د هغه لپاره مستحب ده چې د احرام تړلو په وخت کې ووایی: (فَإِنْ حَبَسَنِيْ حَابِسٌ فَمَحَلِّيْ حَيْثُ حَبَسْتَنِيْ)، ژباړه: «زما له احرام څخه د وتلو ځای به هغه وي چې زه پکې بند پاتې شم»، د ضباعه بنت الزبیر رضي اللّٰه عنها د حدیث له مخې، چې وې ویل: اې د اللّٰه رسوله! زه غواړم حج وکړم، خو ناروغه یم، نبي صلی اللّٰه علیه وسلم ورته وفرمایل: ژباړه: «حج وکړه، او شرط وتړه، چې زما د احرام نه وتلو

ځای به هغه وي چې زه پکې بنده پاتې شم»[1]. متفق عليه.

د دې شرط گټه دا ده چې: که احرام کوونکي ته داسې څه پېښ شي چې د هغه د مراسمو د ترسره کولو مانع گرځي، لکه ناروغي يا د دښمن لخوا منع کېدل، نو هغه ته جواز لري چې د احرام څخه ځان حلال کړي او هغه باندې هېڅ شی نشته.

(۱) بخاري په (۵۰۸۹) شمېره، او مسلم په (۱۲۰۷) شمېره روايت کړی دی.

فصل

د کوچني ماشوم د حج کولو حکم، او آيا د اسلام حج لپاره بسنه کوي؟

د کوچني ماشوم او نجلي حج صحيح دی؛ په صحيح مسلم کې د ابن عباس رضي اللّٰه عنهما د روايت له مخې، چې يوې ښځې نبي صلى اللّٰه عليه وسلم ته يو ماشوم پورته کړ او وې ويل: **ژباړه:** اې د اللّٰه رسوله! آيا د دې لپاره حج شته؟ ويې فرمايل: «هو، او ستا لپاره هم د هغه اجر شته»[1].

په صحيح بخاري کې، د السائب بن يزيد رضى اللّٰه عنه په روايت سره، چې هغه وفرمايل: **ژباړه:** «زما حج د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم سره وشو، او زه اوه کلن وم»[2]. خو دا حج د اسلام د حج د بديل په توگه د دوی لپاره کافي نه دی.

او همدارنگه د غلام، او وينزې حج صحيح دی، مگر دا د اسلام د حج په توگه د دوی لپاره کافي نه دی؛ ځکه د ابن عباس رضى اللّٰه عنهما له حديث څخه ثابته شوې ده، چې رسول اللّٰه صلى

(۱) مسلم په (۱۳۳٦) شمېره روايت کړی دی.

(۲) بخاري په (۱۸۵۸) شمېره روايت کړی دی.

الله علیه وسلم فرمایلي دي: ژباړه: «هر ماشوم چې حج وکړي او بیا بلوغ ته ورسیږي، هغه باید بیا حج وکړي، او هر غلام چې حج وکړي او بیا آزاد شي، هغه باید بیا حج وکړي»[١]. ابن ابي شیبه او بیهقي په حسن سند سره روایت کړی دی.

که ماشوم د تمییز مرحلې ته نه وي رسېدلی، د هغه ولي د احرام نیت کوي، او له هغه څخه ګنډلې جامې وباسي، او د هغه په ځای تلبیه وایی، او په دې سره ماشوم محرم کېږي، او تر هغه څه ترې منع کېږي چې لوی محرم باندې منع کېږي، او همدارنګه که ماشومه نجلۍ چې د تمییز مرحلې ته نه وي رسېدلې د هغې لپاره هم ولي نیت کوي او تلبیه وايي، او په دې سره ماشومه نجلۍ محرمه کېږي، او تر هغه څه ترې منع کېږي چې لویو محرمو ښځو باندې منع کېږي، او د طواف په وخت دواړه باید پاکې جامې ولري او بدن یې هم پاک وي؛ ځکه چې طواف د لمونځ په څېر دی او طهارت د لمانځه د صحت شرط دی.

که ماشوم هلک او انجلۍ د تمییز په مرحله کې وي، د خپل ولي په اجازه باید احرام وتړي، او د لویانو په شان غسل، خوشبو،

(١) ابن ابو شیبة په خپل مصنف کې په (٤٤٤/٤) روایت کړی دی.

او نور اعمال دې ترسره کړي، او د هغوی ولي د دوی د کارونو او چارو مسوليت لري، که هغه پلار، مور، او کوم بل څوک وي، او هر هغه اعمال چې هغوي يې نه شي ترسره کولی، د هغوي ولي دې ترسره کړي، لکه د جمراتو ويشتل او داسې نور، خو نور مناسک لکه عرفات کې درېدل، منی او مزدلفه کې شپه تېرول، طواف، او سعي د دوی په ذمه کې دي، که چېرې دوی طواف او سعی نشو کولی، نو بايد دوی ته سپاره طواف او سعی ورکړ شي، او د هغه چا لپاره غوره ده چې دوی ته طواف ورکوي، چې د دوی او د ځان لپاره دې مشترک نه کوي، بلکې د دوی لپاره دې د طواف او سعی جلا نيت وکړي او د ځان لپاره دې جلا طواف او سعی وکړي؛ د عبادت د احتياط لپاره، او پر حديث شريف د عمل کولو لپاره:

ژباړه: «هغه څه پرېږده چې تا شکمنوي، او هغه وکړه چې تا نه شکمنوي»(١). که چېرې اميندواره ښځه د ځان او محمول (په شا يا غېږ کې ماشوم) لپاره د طواف او سعی نيت وکړي، نو دا د هغې لپاره د ډېر صحيح قول له مخې کافي ده؛ ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم هغې ښځې ته چې د ماشوم د حج په اړه يې پوښتنه

---

(١) ترمذي په خپل جامع کې په (٢٥١٨) شميره روايت کړی دی.

کړې وه، هغې ته يې امر و نه کړ چې د هغه لپاره دې مستقل طواف وکړي، نو که دا واجب وی، نو هغه صلی اللّٰه علیه وسلم به بيان کړی وای. او اللّٰه تعالی توفيق ورکوونکی دی.

مميز هلک او انجلۍ ته بايد امر وشي چې د طواف پيلولو دمخه ځانونه له ناپاکۍ او نجاست څخه پاک کړي، لکه د بالغ احرام کوونکي په څېر، د ماشوم هلک او انجلۍ ولي باندې واجب نه دي چې هغوی ته احرام واغوندي، بلکې دا يو نفلي عمل دی، که وېې کړي هغه لره اجر دی اوکه وې نه کړي نو پر هغه هېڅ گناه نشته. اللّٰه ښه پوهېږي.

فصل

احرام کې ممنوع شیان او هغه څه چې محرم لپاره مباح دي

د محرم لپاره -که هغه نارینه وي یا ښځینه-، د احرام د تړلو وروسته جواز نه لري چې د خپل وېښتانو یا نوکانو څخه واخلي او یا خوشبو وکاروي.

د نارینه وو لپاره په ځانګړي ډول دا جواز نلري چې هېڅ ډول ګنډل شوي شیان واغوندي، یعنې: د هغه د اندام په اندازه پرې شوی او ګنډل شوی وي، لکه کمیس، یا د هغې یوه برخه، لکه لاندني جامې، پرتوګ، موزې او جرابې، مګر که هغه لنګ و نه مومي نو هغه لپاره د پرتوګ اغوستلو اجازه شته، په ورته ډول، که هغه څپلۍ ونه مومي، هغه ته اجازه ده چې موزې په پښو کړي، پرته له دې چې پرې یې کړي، د ابن عباس رضى اللّٰه عنه د حدیث له مخې، چې په صحیحنو کې ثابت شوی دی، چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه علیه وسلم فرمایلي دي: ژباړه: «څوک چې څپلۍ ونه مومي، خفین (موزې) دې واغوندي، او څوک چې لنګ ونه مومي، پرتوګ دې واغوندي»[١].

(١) بخاري په (١٨٤١) شمېره، او مسلم په (١١٧٩) شمېره روایت کړی دی.

او هغه څه چې د ابن عمر رضی اللّٰه عنهما په حديث کې ذکر شوي دي، د موزو د پرې کولو امر په اړه چې که څوک د څپليو د نشتوالي له امله د موزو پښو کولو ته اړتيا ولري، هغه منسوخ دی؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم په مدينه کې دا امر کړی و، کله چې له هغه څخه د احرام کوونکي د جامو په اړه پوښتنه وشوه، بيا کله چې هغه په عرفات کې خلکو ته وعظ وکړ، نو هغه د موزو په پښو کولو اجازه ورکړه کله چې څپلۍ و نه موندل شي، او امر يې ونه کړ چې بايد پرې شي، او په دغه خطبه کې هغو کسانو گډون کړی و چې په مدينه کې يې ځواب نه و اورېدلي، د اړتيا له وخت څخه د وضاحت ځنډول جواز نه لري، لکه څنگه چې د علم حديث او علم فقه په اصولو کې پېژندل شوې خبره ده، په دې توگه، د پرې کولو د حکم لغوه کېدل ثابت شو، که پرې کول واجب وی، نو رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم به دا روښانه کړی وی. او اللّٰه تعالی ښه پوهېږي. د حاجي لپاره جواز لري چې هغه موزې واغوندي چې ساق يې د ښنگرو څخه ښکته وي؛ ځکه چې دا د څپليو له جنس څخه دي. او هغه جواز لري چې ازار (لنگ) په تار يا ورته شي سره وتړي، د دليل د نشتوالي له امله چې منعې باندې دلالت وکړي.

د محرم لپاره روا ده چې غسل وکړي، سر ومينځي، او که اړتيا وي نو په نرمۍ او اسانۍ سره يې وږروي، که د ږرولو له امله يې له سر څخه کوم شی ولوېږي، نو هغه باندې گناه او حرج نشته.

د احرام په حالت کې د ښځې لپاره د مخ پټولو لپاره گنډلي شوي شيان اغوستل منع دي، لکه برقع يا نقاب، يا د لاسونو لپاره، لکه دستکشې؛ لکه څنگه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ژباړه: «او محرمه ښځه بايد نقاب يا دستکشې ونه اغوندي»[1]. بخاري روايت کړی دی. دستکشې: هغه څه دي چې د لاسونو په اندازه د وړۍ، مالوچ يا نورو موادو په ذريعه گنډل کېږي يا اوبدل کېږي. ښځې ته جواز لري چې له دې پرته بل څه گنډل شوي شيان واغوندي، لکه کميس، پرتوگ، موزې، جرابې او داسې نور.

دا هم ښځې ته جواز لري چې که اړتيا وي نو خپل حجاب (خمار) پر خپل مخ راښکته کړي، پرته له دې چې غوټه شوی وي، او که حجاب (خمار) د هغې مخ سره ولگېږي، نو په هغې باندې هيڅ گناه نشته؛ د عايشه رضی الله عنها د حديث له مخې، چې

(۱) بخاري د ابن عمر څخه په (۱۸۳۸) شمېره روايت کړی دی.

وايي: ژباړه: «سپاره خلک به زموږ له خوا تېرېدل او موږ د احرام په حالت کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره وو، نو کله چې دوى موږ ته نږدې کېدل، نو موږ به خپل حجاب د خپل سر څخه په خپل مخ ښکته کولو، او کله چې دوى له موږ څخه تېرېدل، موږ به خپل مخونه ښکاره کول»[1]. دا حديث ابو داود او ابن ماجه روايت کړى دى، او دارقطني د ام سلمه څخه دې ته ورته حديث روايت کړى دى.

همدارنګه، په دې کې هيڅ ګناه نشته چې ښځه خپل لاسونه په خپل جامو يا بل څه پټ کړي، او که هغه د پرديو نارينه وو په شتون کې وي نو بايد خپل مخ او لاسونه پټ کړي؛ ځکه چې مخ او لاسونه عورت دي؛ لکه څنګه چې الله تعالى فرمايي: ﴿...وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...﴾ [النور: ٣١]. ژباړه: «او خپل سينګار دې نه ښکاره کوي، مګر خپلو مېړونو ته» (النور سورت: ٣١ آيت). او په دې شک نشته چې مخ او لاسونه د سينګار ځايونه دي.

او په هغو کې مخ د سينګار تر ټولو مهم او لوى ځاى دى، الله تعالى فرمايلي دي: ﴿... وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ

---

(١) ابو داود په (١٨٣٣) شمېره روايت کړى دى.

﴿وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ ...﴾ [الأحزاب: ٥٣]. ژباړه: «او چې کله هم د پيغمبر له بيبيانو څه غواړئ، نو د پردې تر شاه يې ترې وغواړئ. په دې توګه ستاسې زړونه او هم د هغوی زړونه ښه پاک ساتل کېږي» (الأحزاب سورت: ٥٣ آيت).

او هغه څه چې ډېرى ښځې عادت لري، چې د پردې (حجاب) لاندې د سر پټى اچوي، ترڅو حجاب له مخ څخه پورته وساتي، تر هغه ځايه چې موږ پوهېږو په شريعت کې د دې لپاره هېڅ اساس نشته، که دا جواز درلودی، رسول الله صلى الله عليه وسلم به يې خپل امت ته بيان کړى وای او د هغه لپاره روا نه وه چې په دې اړه چوپ پاتې شي.

د احرام په حالت کې د نارينه يا ښځې لپاره روا ده چې هغه جامې چې دوی يې په کې احرام تړلی د ناپاکۍ او خيرنتيا او داسې نورو شيانو له وجې ومينځي، او هغوی لپاره جواز لري چې خپل احرام په بل احرام سره بدل کړي.

او نارينه وو ته جواز نه لري چې داسې جامې واغوندي چې د زعفران يا ورس بوټي پرې لګېدلي وي؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ابن عمر رضى الله عنهما په حديث کې له دې کار څخه منع کړې ده.

محرم باید له جماع (شهواني عمل)، ګناهونو او شخړو څخه ډډه وکړي؛ لکه څنګه چې الله تعالی فرمايي: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...﴾ [البقرة: ۱۹۷]. **ژباړه:** «د حج (وخت) معلومې میاشتې دي، نو چا چې په دې میاشتو کې پر خپل ځان حج فرض کړ (د حج نیت یې وکړ)، نو نه دې هغه جماع (شهواني عمل) کوي، نه ګناهونه او نه جګړې د حج (په ورځو) کې» (البقرة سورت: ۱۹۷ آیت).

په مستند ډول روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: **ژباړه:** «څوک چې د الله لپاره حج وکړي، جماع (شهواني عمل) او ګناهونه ونه کړي، نو له حج څخه د راګرځېدو پر مهال به له ګناه څخه داسې پاک شي لکه په کومه ورځ چې مور زېږولی وي»[1]. **الرفث:** په جماع، او پر فاحشو خبرو او کارونو باندې اطلاقیږي، الفسوق: ګناهونو ته ویل کیږي، او الجدال: په باطل باندې شخړه کول، او یا په هغه څیز باندې شخړه کول چې

(۱) بخاري د ابو هریرة رضي الله عنه څخه په (۱۵۲۱) شمېره، او مسلم په (۱۳۵۰) شمېره روایت کړی دی.

هېڅ گټه نلري، اما د حق څرگندولو او د دروغو ردولو لپاره په غوره لاره کې د استدلال لپاره، شخړه کولو کې هېڅ ستونزه نشته، بلکې پرې امر شوى دى؛ لکه څنگه چې الله تعالى فرمايي: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾ [النحل: ١٢٥]. ژباړه: «د خپل رب لارې ته په حکمت او ښکلې نصيحت سره بلنه کوه او له دوى سره په هغې طريقې سره مجادله (مباحثه) کوه چې هغه تر ټولو ښه وي» (النحل سورت: ١٢٥ آيت).

د نارينه محرم لپاره دا منع ده چې خپل سر په چسپېدلې شي پټ کړي؛ لکه خولۍ، څادر، پگړۍ، يا دې ته ورته نور شيان، او همدارنگه مخ دې هم نه پټوي؛ د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وينا له مخې، د هغه چا په اړه چې د عرفې په ورځ له خپلې سپرلۍ څخه وغورځېد او مړ شو: ژباړه: «هغه ته په اوبو او سدر (د بېرې پاڼو) باندې غسل ورکړئ او په خپلو دوو جامو کې يې کفن کړئ، او سر او مخ يې مه پټوئ، ځکه چې هغه به د قيامت په ورځ د تلبيه ويلو په حال کې راپورته کېږي»[1]. متفق عليه، او دا لفظ د مسلم

(١) بخاري د ابن عباس رضي الله عنه څخه په (١٥٢١) شمېره، او مسلم (١٣٥٠)

دی.

د موټر چت، چترۍ، یا نورو شیانو سره لکه څنګه چې خیمې یا ونې سره سیوري کول (د حج په حالت کې) جائز دي؛ ځکه چې په صحیح حدیث کې ثابت دی چې پیغمبر صلی اللّٰه علیه وسلم د عقبې جمرې د ویشتلو پر مهال د یو څپرکي په ذریعه ورباندې سیوری شوی و، همدارنګه، په نمره کې ورته خیمه ودرول شوې وه، او تر لمر پرېوتلو پورې هغه د خیمې لاندې و.

د احرام په حالت کې د نارینه وو او ښځو لپاره د وحشي ښکار وژل، په ښکار کې مرسته کول، له خپل ځای څخه یې شړل او وېرول، د واده عقد کول، جماع کول، ښځو ته د واده وړاندیز کول او یا د هغوی سره د شهوت په قصد نږدېوالی حرام دی؛ د عثمان رضی اللّٰه عنه د حدیث له مخې، چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمایل: **ژباړه:** «محرم نه واده کوي، او نه بل چا ته واده ترسره کوي، او نه د واده وړاندیز (کوژدنه) کوي»[1]. مسلم روایت کړی.

شمېره روایت کړی دی.

(١) مسلم د عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه په (١٤٠٩) شمېره روایت کړی دی.

که چېرې محرم په هېره او يا ناپوهۍ سره ګنډل شوې جامې واغوندي، او يا خپل سر پټ کړي، او يا خوشبويي استعمال کړي، نو په هغه باندې فديه نشته، او کله چې يې په ياد راشي يا پوه شي نو هغه دې لرې کړي، او همدارنګه که څوک خپل سر وخريي، او يا په هېره او يا ناپوهۍ باندې له خپلو وېښتانو څخه واخلي او يا خپل نوکان واخلي، نو د صحيح نظر له مخې محرم باندې هېڅ څه نشته.

په مسلمان باندې د حرم ښکار وژل حرام دی – که محرم وي که غير محرم، نر وي که ښځه –، يا د هغه په وژلو کې مرسته کول، د آلې په ذريعه، اشاره کول، او يا ورته شيانو له لارې.

او ښکار يې له ځايه نه شړل کېږي او نه وېرول کېږي، د حرم ونې او شنه بوټي پرې کول، او د حرم له ځمکې څخه پراته شيان پورته کول (پرته له هغه چا چې د ورک شوي څيز د څښتن په لټه کې وي)، حرام دي؛ د نبي صلی الله عليه وسلم د دې حديث پر اساس: ژباړه: «دا ښار (مکه) تر قيامته پورې د الله په حرمت سره مقدس دی، اغزی يې بايد پرې نه شي، ښکار يې و نه شړل شي، او پراته شيان يې پورته نه کړی شي، پرته له هغه چا چې د ورک شوي څيز د څښتن په لټه کې وي، او تازه بوټي يې و نه رېبل (دَرَو)

شي»[1]. (متفق عليه)

المنشد: څوک چې ورک شوي شيان اعلانوي، الخلا: تازه وابښه او بوټي، او منى او مزدلفه د حرم څخه دي، او عرفات د حِل څخه ده.

(۱) بخاري د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث څخه په (۱۸۳٤) شمېره، او مسلم په (۱۳۵۳) شمېره روايت کړی دی.

فصل

هغه څه چې مکې ته د ننوتلو پر مهال يې حاجي ترسره کوي او د هغه څه بيان چې مسجد حرام ته له ننوتلو وروسته يې ترسره کوي، لکه طواف او څرنګوالی يې

کله چې محرم مکې ته ورسېږي، مستحب دی چې د مکې دننه کېدو دمخه غسل وکړي؛ ځکه چې نبي صلى الله عليه وسلم همداسې کړي دي، کله چې مسجد الحرام ته ورسېږي، سنت دی چې لومړی ښي پښه دننه کړي او ووايي: (بِسْمِ اللّٰهِ، وَالصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ، أَعُوْذُ بِاللّٰهِ العَظِيْمِ وَبِوَجْهِهِ الكَرِيْمِ وَسُلْطَانِهِ القَدِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ، اللّٰهُمَّ افْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ)، او دا ذکر د نورو جوماتونو دننه کېدو پر مهال هم ويل کېږي، او مسجد الحرام د داخلېدو لپاره د نبي صلى الله عليه وسلم څخه ځانګړی ذکر ثابت نه دی، تر کومه چې زه پوهېږم.

کله چې يو حاجی يا معتمر کعبې ته ورسېږي، د تلبيې ويل دې قطع کړي مخکې له دې چې طواف پيل کړي، که هغه متمتع يا معتمر وي، بيا به حجر اسود ته لاړ شي او په خپل ښي لاس سره دې حجر الاسود لمس او ښکل کړي، که هغه ونه شي کولی چې

ښکل يې کړي، نو په خپل لاس سره دې لمس کړي، او خپل لاس دې ښکل کړي، او غوره دا ده چې رش دې نه جوړوي چې خلک په تکليف نه شي، کله چې حجر الاسود لمسوي يا ورته اشاره کوي، هغه بايد ووايي: (بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ)، او يا (اللّٰهُ أَكْبَرُ). که هغه ونه شي کولی چې په خپل لاس يا امسا سره او يا ورته شي سره يې لمس کړي، او بيا دې ښکل کړي، که دا هم ممکن نه وي، حجر الاسود ته دې مخامخ ودرېږي او خپل لاس سره دې ورته اشاره وکړي، خو نه دې يې ښکلوي، د طواف د صحت لپاره شرط دا ده چې طواف کوونکی د کوچني او لوي حدث (بې اودسۍ) څخه پاک وي، ځکه طواف د لمونځ په شان دی خو په هغې کې خبرې کول رخصت دی، طواف دې په داسې حال کې کوي چې کعبه يې په کيڼ اړخ کې وي، که د خپل طواف په دې باندې پيل کړي، نو دا به غوره وي: (اللّٰهُمَّ إيمانًا بِكَ، وتصديقًا بِكتابِكَ، ووفاءً بعَهدِكَ، واتِّباعًا لسنَّةِ نبيِّكَ محمَّدٍ صلى الله عليه وسلم)، ځکه چې دا د نبي کريم صلى اللّٰه عليه وسلم څخه روايت دی، هغه اووه گردشونه ترسره کوي، او په لومړيو دريو گردشونو کې په چټکۍ سره قدم وهل په لنډو گامونو سره قدم ووهل شي، دا هغه طواف

دی چې هغه یې په لومړي ځل مکې ته د رسیدو پرمهال ترسره کوي، که هغه عمره، تمتع، او یا یوازې د حج لپاره احرام کړی وي، یا یې حج او عمرې سره یوځای کړي وي، او په پاتې څلورو گردشونو کې د معمول په خیر قدم وهل دي، هر گردش دې د حجر اسود څخه پیلوي او په هغې سره دې پای ته رسوي.

الرمل: په لنډو گامونو سره چټک حرکت کولو ته وایي، او د طواف په جریان کې د هغه لپاره اضطباع کول مستحب دي، پرته له نورو حالتونو څخه، او د **اضطباع طریقه**: سړی باید د خپل څادر منځنۍ برخه خپل ښي تخرگ لاندې تېر کړي، او څنډې دی یې په کیڼه اوږه باندې واچوي. که په گردشونو کې شک وکړي، نو یقین سره دې یقیني کړي، چې هغه لږ تر لږه ده، لکه: که شک کوي چې درې گردشونه یې کړي دي که څلور؟ گردشونه دې درې وگڼي، همداسې دې په سعي کې هم وکړي.

د طواف له بشپړولو وروسته دې خپل څادر واغوندي او په خپلو اوږو دې واچوي، او د څادر دوه سرونه دې پر سینه واچوي مخکې له دې چې د طواف دوه رکعته لمونځ ترسره کړي.

هغه څه چې ښځې ترې باید منعه شي او پرې خبرې شي هغه د زینت او عطرونو سره طواف کول دي، او د هغوی بې حجابي،

حال دا چې هغوی عورت دي، نو هغوی دې بايد ځانونه ستر او په حجاب کې کړي او د طواف او نورو حالتونو کې چې د ښځو له نارينه وو سره اختلاط کېږي زينت دې پرېږدي؛ ځکه چې دا عورت او فتنه ده، او د ښځې مخ د هغې تر ټولو ښکاره زينت دی، نو د هغې لپاره دا روا نه ده چې پرته له محرم څخه يې نورو ته ښکاره کړي؛ لکه څنګه چې الله تعالى فرمايي: ﴿...وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ...﴾ [النور: ٣١]. ژباړه: «او خپل سينګار دې نه ښکاره کوي، مګر خپلو مېړونو ته» (النور: ٣١ آيت). الآية، ښځو ته جواز نه لري چې د حجر الاسود د ښکلولو په وخت کې د نارينه وو په وړاندې مخ ښکاره کړي، که چېرته ښځو لپاره د حجر الاسود ښکلول او يا لمس کول امکان ونلري، نو د نارينه وو سره دې تېلې نه وهي، بلکې د هغوی تر شا دې طواف کوي، دا د هغو لپاره غوره او ډېر اجر لري، رمل او اضطباع مشروع نه دي پرته له دې طواف څخه، او نه په سعي کې، او همدارنګه ښځو لپاره هم مشروع نه ده؛ ځکه نبي کريم صلى الله عليه وسلم يواځې په لومړي طواف کې رمل کړی و، کله چې طواف قدوم لپاره مکې ته راغی، او د طواف په وخت کې بايد د بې اودسۍ او نجاستونو څخه پاک وي، او د الله تعالى په وړاندې متواضع او عاجز وي.

مستحب دي چې د طواف په جريان کې د الله تعالی ډېر ذکر او دعا وکړي، او که د طواف په جريان کې د قرآن کريم يوه برخه تلاوت کړي، نو دا ښه کار دی، د دې طواف يا کوم بل طواف يا د سعی په جريان کې کوم ځانګړي ذکر يا دعا شتون نه لري.

اما ځينو خلکو چې د هر طواف يا سعي لپاره بېل بېل اذکار او دعاګانې ځانګړي کړي دي، د دې لپاره هېڅ اساس نشته، بلکې هر ډول ذکر او دعا چې اسانه وي، کفايت کوي، نو کله چې رکن يماني ته ورسېږي، په ښي لاس دې لمس کړي او ووايي: (بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ)، او نه دې ښکلوي، که لمس کول يې ستونزمن وي، هغه دې پرېږدي او طواف ته دې دوام ورکړي، او اشاره دې ورته نه کوي، او تکبير دې هم نه وايي، ځکه دا د نبي صلی الله عليه وسلم څخه ثابت نه دي، تر هغه ځايه چې موږ پوهيږو، او د رکن يماني او حجر الاسود تر منځ دا دعا ويل مستحب دی: ﴿... رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝٢٠١﴾ [البقرة: ٢٠١]. ژباړه: «اې زموږ ربه موږ ته په دنيا کې نعمت راکړه او په اخرت کې هم نعمت راکړه او د اور له عذابه مو وساته» (البقرة سورت: ٢٠١ آيت). هر کله چې هغه حجر اسود سره نږدې شو، هغه

دې لمس او ښکل کړي او ودې وايي، (اللّٰهُ أَكْبَرُ)، نو که چېرې د لمس کولو او ښکلولو امکان ونلري، نو هرکله چې حجر اسود ته نږدې شو، هغې ته دې اشاره وکړي او تکبير دې ووايي.

د زمزم او مقام تر شا طواف کول هېڅ پروا نه لري، په ځانګړي توګه کله چې ګڼه ګوڼه وي، ټول حرم د طواف کولو لپاره ځای دی، که هغه د جومات په دهليزونو کې طواف وکړي، نو دا به د هغه لپاره کافي وي، خو که ممکنه وي کعبې شريفې ته نږدې طواف کول غوره دي.

کله چې طواف پای ته ورسوي، نو که امکان ولري، نو بايد د مقام شاته دې دوه رکعته لمونځ وکړي، که چېرې د ګڼې ګوڼې يا دې ته ورته نورو شيانو له امله دا ممکنه نه وي، نو د جومات (حرم) په هر ځای کې دې ادا کړي، او مستحب دی چې په دې دوه رکعتونو کې پس له فاتحې سورت څخه: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝١﴾ [الکافرون: ١]. «اې نبي! ته (دوی ته) ووايه: اې کافرانو!» (الکافرون سورت: ١ آيت) په لومړي رکعت کې ووايي، او ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝١﴾ [الإخلاص: ١]. «اې نبي! ته (دوی ته) ووايه: شان دا دی چې اللّٰه يو دی» (الإخلاص سورت: ١ آيت). دې په دويم رکعت

کې ووايي، او دا غوره ده، او که پرته له هغو څخه د قرآن بل ځای ولولي، هېڅ ستونزه نشته، بيا دې د حجر اسود لوري ته لاړ شي او که امکان ولري په ښي لاس دې لمس کړي؛ رسول الله صلى الله عليه وسلم پسې د اقتدا کولو له مخې.

بيا دې د صفا له دروازې څخه صفا ته لاړ شي او صفا غونډۍ باندې دې وخېژي او يا تر څنګ دې ودرېږي، که امکان ولري نو د صفا غونډۍ ته ختل غوره دی، او کله چې لومړی شوط پيلوي، د الله تعالى دغه قول دې تلاوت کړي: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّه ...﴾ [البقرة: ١٥٨]. **ژباړه:** «يقيناً صفا او مروه د الله له نښو څخه دي» (البقرة سورت: ١٥٨ آيت).

او مستحب ده چې پر صفا باندې خپل مخ قبلې ته واړوي، او د الله حمد او لوی والی دې ادا کړي، او ودې وايي: (لا إِلهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، لَا إِلهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، لَا إِله إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ). **ژباړه:** «له الله پرته بل حق معبود نشته او هغه يوازې دی هغه لره هيڅ شريک نشته، هغه لره پاچاهي او تولې ثناوې دي او هغه پر هغه

څه باندې قادر دی، نشته دی لایق د عبادت مګر یوازې هغه دی، اللّٰه خپله وعده پوره کړه او د خپل بنده مدد یې وکړ او تنهایې سره یې احزابو او ډلو ته ماتې ورکړه». بیا دې هغه دعا وکړي چې ورته اسانه وي، او لاسونه دې پورته کړي، او دا ذکر او دعا دې (درې ځله) تکرار کړي، بیا دې مروې ته ښکته شي نو کله چې شنې نښې ته ورسېږي، نارینه دې خپل تګ ګړندی کړي تر هغه چې دویمې نښې ته ورسېږي، بیا دې خپل تګ عادي کړي، او د ښځو لپاره د دوو نښو تر منځ ګړندی تګ جواز نه لري؛ ځکه چې ښځه محرم ده، او د هغې لپاره دا مشروع ده چې په ټوله سعي کې قدم ووهي، بیا دې لاړ شي او مروې باندې دې پورته شي او یا دې ترځنګ ودرېږي، او که امکان ولري، نو د مروې پر سر ختل غوره ده، او په مروه کې دې هغه څه ووایي او وکړي چې په صفا کې یې ویلي او کړي و، پرته له دې چې دا آیت ولولي، کوم چې د اللّٰه تعالی دغه قول دی: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ...﴾ [البقرة: ١٥٨].

ژباړه: «یقینًا صفا او مروه د اللّٰه له نښو څخه دي» (البقرة سورت: ١٥٨ آیت). دا یوازې هغه وخت مشروع ده کله چې په لومړي ګردش کې صفا ته پورته کېږي؛ د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم د پیروی له وجې، بیا به راښکته شي او په هغه ځای کې چې عادي

تګ کوي عادي تګ دې وکړي، او د سرعت ځاى کې دې سرعت ډېر کړي تر څو چې صفا ته ورسېږي، دا کار دې اووه ځله تکرار کړي، د هغه تګ يو ګردش دى، او بېرته راستنېدل يې بل ګردش دى؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه څه وکړل چې مخکې ذکر شول او وې فرمايل: ژباړه: «خپل مناسک او اعمال زما څخه واخلئ»[١]. مستحب ده چې هغه بايد د سعى په جريان کې څومره چې امکان ولري دعاګانې او ذکرونه دې وکړي، او د لويو او کوچنيو ناپاکيو او نجاست څخه دې پاک وي،او که له اوداسه پرته يې سعى وکړه نو هم صحيح کېږي، په همدې ډول که چېرې يوه ښځه د طواف څخه وروسته حايضه شي او يا ماشوم وزېږوي، بيا سعى وکړي؛ هم صحيح کېږي، ځکه چې پاکوالى او طهارت د سعي لپاره شرط نه دى، بلکې لکه څنګه چې پورته يادونه وشوه، مستحب دى.

کله چې ئې سعي بشپړه کړه، نو خپل سر خريي يا يې لنډوي، او د سرې لپاره د سر خريل غوره دي، که يې لنډ کړي او خريل يې د حج لپاره پرېږدي، نو ښه خبره ده، او که مکې ته يې راتګ د حج

(١) دد روايت تخريج مخکې تير شوى دى.

وخت ته نږدې وي، نو سر لنډول غوره ده چې د وېښتانو پاتې برخه په حج کې و خریي؛ ځکه چې نبې صلی الله علیه وسلم او صحابه يې چې کله د ذو الحجې په څلورمه مکې ته راغلل، هغو کسانو ته يې چې له ځانه سره يې قرباني نه وه راوړې، امر وکړ چې احرام څخه ووځي او وېښتان لنډ کړي، او خریلو باندې ئې امر و نه کړ، د لنډولو لپاره اړینه ده چې ټول وېښتان يو شان لنډ شي، د يوې برخې لنډول بسنه نه کوي، همدارنګه د وېښتانو يوه برخه خریل هم بسنه نه کوي، او ښځې ته يوازې لنډول جواز لري، هغه دې د خپلو وېښتانو د څنډو څخه د ګوتې د سر په اندازه لنډ کړي.
الأنملة: د ګوتې سر ته وايي، او ښځه دې له دې څخه زيات نه اخلي.

که محرم هغه څه وکړي چې ذکر شول، نو د هغه عمره بشپړه شوه الحمد لله او هر هغه څه چې د احرام په حالت کې پرې حرام شوي وو د هغه لپاره حلالېږي، پرته لدې چې هغه د قربانۍ څاروی له حِل څخه راوړی وي، په دې حالت کې هغه په خپل احرام کې پاتې کېږي، تر هغه وخته پورې چې د حج او عمرې دواړو څخه خلاص شي.

چا چې د افراد حج لپاره احرام تړلی وي، او يا د حج او

عمرې لپاره یې یوځای احرام تړلی وي (قران حج)، نو د هغه لپاره سنت ده چې خپل احرام له عمرې څخه وروسته فسخ کړي او د متمتع حاجي په شان کړنې دې ترسره کړي مګر هغه کس چې د ځان سره یې هدي (قرباني) راوړې وي؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم خپلو اصحابو ته په دې باندې امر وکړ، او ویې فرمایل: ژباړه: «که ما له ځانه سره د قربانۍ څاروی نه وی راوړی، نو ما به تاسو سره یو ځای له احرام څخه ځان حلال کړی وی»[1].

که چېرې یوې ښځې باندې د عمرې د احرام تړلو وروسته حیض یا نفاس راشي، نو هغه باید د بیت اللّٰه طواف او د صفا او مروه ترمنځ دې سعې ونه کړي، تر هغه چې پاکه شي، کله چې پاکه شي، طواف، سعې دې وکړي، او وېښتان دې لنډ کړي، او په دې سره د هغې عمره بشپړه کېږي. او که چیرې هغه د ترویه (د ذو الحجې اتمې) ورځې دمخه پاکه نشي، نو باید د حج لپاره له هغه ځای څخه احرام وتړي چې هلته اوسیږي، او له خلکو سره دې منی ته لاړه شي، په دې توګه هغه د حج او عمرې ترمنځ قارن ګڼل

(۱) بخاري د جابر رضي الله عنه څخه په (۱۵٦۸) شمېره روایت کړی دی.

کېږي، او هغه دې هغه څه کوي چې حاجی يې کوي، لکه په عرفه او مشعر کې درېدل، د جمراتو ويشتل، مزدلفه او منی کې شپه تېرول، د قربانۍ څاروی حلالول، او خپل ويښتان لنډول. نو کله چې پاکه شي، بايد د بيت الله يو طواف او د صفا او مروا تر منځ دې يوه سعې وکړي، او دا به د هغې د حج او عمرې لپاره کافي وي، د عايشې رضی الله عنها د حديث له مخې، چې د عمرې د احرام تړلو وروسته هغې ته حيض راغی، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم هغې ته وفرمايل: ژباړه: «هغه څه وکړه چې حاجی يې کوي، مګر تر هغه چې پاکه شوې نه يې د بيت الله طواف مه کوه»[1]. متفق عليه.

که چېرې يوه حيض لرونکې يا د زېږون وروسته ښځه د قربانۍ په ورځ جمرات وويشتل او خپل وېښتان يې لنډ کړل، نو هر هغه څه چې د احرام په وخت کې پرې حرام وو، لکه عطر او داسې نور، هغې ته حلالېږي، پرته له مېړه څخه، تر هغه چې حج بشپړ کړي لکه د نورو پاکو ښځو په څېر، نو کله چې د پاکوالي وروسته طواف او سعی يې وکړه، نو د هغې مېړه هم ورته حلالېږي.

(۱) بخاري په (۳۰۵) شمېره، او مسلم په (۱۲۱۱) شمېره روايت کړی دی.

فصل

د ذوالحجې د اتمې ورځې د حج لپاره د احرام تړلو او منى ته د تلو حکم

او کله چې د ترويې ورځ ورسېږي، چې د ذوالحجې اتمه ده، نو هغه کسان چې په مکه کې دي او هغه کسان چې غواړي د حج مراسم ترسره کړي، د خپلو کورونو څخه دې د حج لپاره احرام وتړي؛ ځکه چې د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم صحابه کرام په ابطح کې پاتې شول او د ترويې په ورځ يې له هغه ځايه د حج لپاره احرامونه وتړل، او رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم هغوى ته امر نه دى کړى چې بيت اللّٰه ته لاړ شي او هلته يا د ناوې (ميزاب) څخه دې احرام وتړي، او همدارنګه هغوى ته يې امر نه دى کړى چې د منى څخه د وتلو پر مهال دې طواف الوداع وکړي، که دا عمل مشروع وى، نو دوى ته به يې په اړه پوهاوىورکړى وى، تول خير او نېکګڼي د پيغمبر صلى اللّٰه عليه وسلم او د هغه د اصحابو رضي اللّٰه عنهم په پيروى کې دي.

د حج د احرام تړلو پر مهال بايد غسل وکړي، ځان پاک کړي او خوشبويي ولګوي، لکه څنګه چې له ميقات څخه د احرام تړلو پر مهال يې کوي. د حج د احرام تړلو وروسته، د ترويې په ورځ د

غرمې مخکې یا وروسته د منی په لور روانېدل غوره دي، او دوی باید تلبیه ډېره تکرار کړي، تر هغه چې جمره عقبه وولي، او د ماسپښین، مازدیگر، ماښام، ماخستن او سهار لمونځونه باید په منی کې وکړي، سنت دا دی چې هر لمونځ په خپل مناسب وخت کې او د قصر په شکل پرته له جمع کولو سره ادا شي، پرته له ماښام او سهار لمونځونو څخه، چې نه قصر کېږي.

د مکې د خلکو او نورو ترمنځ هېڅ توپیر نشته؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مکې او نورو خلکو ته په منی، عرفات او مزدلفه کې د قصر لمونځونه ورکړل، او د مکې خلکو ته یې د بشپړولو امر نه و کړی، که دا واجب وای، نو هغه به یې هغوی ته روښانه کړی وای.

بیا د عرفې په ورځ د لمر ختو وروسته، حاجیان له منی څخه د عرفات لوري ته حرکت کوي، سنت دا ده چې دوی له زوال څخه مخکې نَمره ته ښکته شي، که امکان ولري؛ ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا عمل ترسره کړی دی.

کله چې لمر زوال وکړي، امام یا د هغه مرستیال ته سپارښتنه کېږي چې خلکو ته د وضعیت سره سم خطبه ورکړي، په هغې کې هغه څه تشریح کړي چې د حاجی لپاره په دې ورځ او راتلونکې

ورځو کې مشروع دي، او هغوى ته له الله تعالى څخه د وېرې، او د هغه وحدانيت، او په ټولو اعمالو کې د هغه لپاره اخلاص لرلو امر وکړي، او هغوى ته دې د هغو شيانو پر وړاندې خبرداری ورکړي چې الله تعالى حرام گرځولي دي، او هغوى ته دې د الله د کتاب او د هغه د پيغمبر پر سنتو باندې د عمل کولو لارښوونه وکړي، او د کتاب او سنت له مخې دې فيصلې وکړي او کتاب او سنت دې په ټولو چارو کې فيصله کوونکی وگرځوي؛ د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د متابعت له مخې، او له هغه وروسته دې هغوی په اول وخت کې په يو اذان او دوه اقامتونو د ماسپښين او مازديگر لمونځونه، د قصر او جمع په شکل ادا کړي؛ څکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم همدا ډول ترسره کړي دي. مسلم د جابر رضي الله عنه د حديث څخه روايت کړی دی.

بيا خلک عرفات کې درېږي، او ټول عرفات د درېدو ځای دی پرته له عُرَنَةَ لمنې څخه، که امکان ولري، نو قبله او جبل الرحمة ته مخامخ کېدل غوره ده، که چېرې دواړو ته مخامخ کېدل ممکن نه وي، نو قبلې ته دې مخامخ شي حتى که هغه غر ته مخامخ نه وي، په دې ځای کې حاجی لپاره مستحب دي چې د الله تعالى په ذکر، دعا، او تضرع کې هڅه وکړي، او د دعا په

وخت کې خپل لاسونه پورته کړي، او که تلبيه ووايي يا د قرآن کريم څخه يو څه تلاوت وکړي، دا به ښه وي، او سنت دي چې په مکرر ډول ووايي: (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيْتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ). **ژباړه:** «له اللّٰه پرته بل معبود نشته، او اللّٰه تر ټولو لوی دی، له اللّٰه پرته بل معبود نشته، چې يوازې دی او هېڅ شريک نه لري، پاچاهي د هغه ده او ستاينه هغه لره ده، او هغه په هرڅه قادر دی»، ځکه چې له رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم څخه روايت شوی چې فرمايلي يې دي: **ژباړه:** «غوره دعا د عرفې د ورځې دعا ده، او غوره هغه څه چې ما او زما څخه مخکې پيغمبرانو ويلي دي: (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيْتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ)[١]، دي. او د هغه صلى اللّٰه عليه وسلم څخه روايت دی چې فرمايي: **ژباړه:** «څلور کلمې اللّٰه تعالى ته ډېرې خوښې دي: سُبْحَانَ اللّٰهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، وَاللّٰهُ

(١) ترمذي په (٣٥٨٥) شمېره روايت کړی دی.

أَكْبَرُ»(١).

دغه ذکر باید په عاجزۍ او د زړه په حضور سره ډېر تکرار شي، دا هم اړینه ده چې په شریعت کې ذکر شوي ذکرونه او دعاګاني په هر وخت کې ډېرې تکرار شي، په ځانګړي توګه په دې ځای او په دې لویه ورځ کې، او باید جامع ذکرونه او دعاګاني غوره کړي:

* (سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمُ). **ژباړه:** «پاکي وایم د الله تعالی په ستاینې د هغه، پاکي وایم د لوی الله تعالی».

* ﴿... لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ۝٧٨﴾ [الأنبياء: ٧٨]. **ژباړه:** «نشته هیڅ لایق د عبادت مګر ته یې، ته پاك یې، بېشکه هم زه له ظالمانو څخه یم» (الأنبياء سورت: ٧٨ آیت).

* (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّه وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ وَلَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّه مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ). **ژباړه:** «له الله پرته بل هیڅ معبود نشته، او مونږ له

(١) مسلم د سمرة بن جندب رضي الله عنه څخه په (٢١٣٧) شمېره روایت کړی دی.

هغه پرته د بل هيچا عبادت نه کوو، هغه لره لوريني او هغه لره فضل دی، او د هغه لپاره ښه ستاينه ده، له اللّٰه پرته بل هيڅ معبود نشته، (مونږ) هغه ته په عبادت کې اخلاص کوونکي يو، که څه هم کافران (زمونږ دا کړنه) بده مني»[۱].

* (لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰه). ژباړه: «نشته اړول د ګناه څخه، او طاقت ورکول د نيکۍ کولو مګر د اللّٰه تعالى په مرسته»[۲].

* ﴿... رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾﴾ [البقرة: ۲۰۱]. ژباړه: «اې زمونږ ربه مونږ ته په دنيا کې هم نعمت راکړه او په اخرت کې هم نعمت راکړه او د اور له عذاب څخه مو وساته» (البقرة سورت: ۲۰۱ آيت).

* (اللّٰهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أَمْرِي، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي فِيهَا مَعَاشِي، وَأَصْلِحْ لِي آخِرَتِي الَّتِي فِيهَا مَعَادِي، وَاجْعَلِ الْحَيَاةَ زِيَادَةً لِي فِي كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ الْمَوْتَ رَاحَةً لِي مِنْ

---

(۱) مسلم په (۵٤۹) شمېره روايت کړی دی.

(۲) مسلم د ابن زبير رضي الله عنه څخه په (۵۹٤) شمېره روايت کړی دی.

كُلِّ شَرٍّ). ژباړه: «يا اللّٰه! دين مې راته اصلاح كړه؛ هغه چې زما د چارو ساتنه په كې ده، دنيا مې راته اصلاح كړه؛ هغه چې زما ژوند په كې دى، آخرت مې راته اصلاح كړه؛ چېرته چې زما ورگرځېدل دي، او ژوند راته د هرې ښېگڼې د زياتوالي سبب وگرځوه، او مرگ راته له هر شر څخه د خلاصې سبب وگرځوه»[1].

* (أَعُوذُ بِاللّٰه مِنْ جَهْدِ البَلاَءِ، وَدَرَكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ القَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الأَعْدَاءِ). ژباړه: «يا اللّٰه! تا ته پناه دروړم له سخت مصيبت څخه، او د راگېرولو د بدبختۍ څخه، او د (تقدير) له بدې فيصلې څخه، او له دې څخه چې دښمنان په ما (زما په مصيبت) خوشحاله شي»[2].

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، ومِنَ المَأْثَمِ والْمَغْرَمِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَقَهْرِ الرِّجَالِ). ژباړه: «يا

---

(۱) مسلم په (۲۷۲۰) شمېرې سره، له ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت كړى دى.

(۲) بخاري په (٦٣٤٧) شمېره له ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت كړى دى.

اللّٰه ! زه پر تا له خفګان او غم څخه پنا غواړم، او زه پر تا له کمزورۍ او تنبلۍ څخه پناه غواړم، او زه پر تا له بزدلۍ او بخل څخه پناه غواړم، او زه پر تا د ګناه او قرض له اووښتو او د سړيو له قهر څخه پناه غواړم»[1].

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبَرَصِ وَالْجُنُونِ وَالْجُذَامِ وَسَيِّءِ الأَسْقَامِ). **ژباړه:** «اې اللّٰه زه پناه نيسم پر تا له پيس (برګي مرض)، ليونتوب، هډوکي خوړونکي مرض او له بدو ناروغيو څخه پناه غواړم»[2].

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسأَلُكَ العَفْوَ والعَافِيَةَ فِي الدُنيا والآخِرة، اللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَتِي، وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللّٰهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنَ يَدَيَّ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِيْ، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي). **ژباړه:** «اې اللّٰه، زه له تا څخه په دنيا او آخرت کې د بخښنې او عافيت غوښتنه کوم، يا اللّٰه! زما شرمګاه -

(١) په دې لفظ سره ابو داود د ابو امامة انصاري پرته له دې قول څخه: (ومن المأثم والمغرم) په (١٥٥٤) شمېره روايت کړی دی.

(٢) ابو داود د انس رضي الله عنه څخه په (١٥٥٤) شمېره روايت کړی دی.

او يا شرمګاوې په پرده کې وساته، او زما وېره په امن بدله کړه، يا اللّٰه زما د مخې، زما د شا، زما د ښي اړخ، زما د چپ اړخ، زما د پاسه او د لاندې له خوا زما ساتنه وکړه، او ستا په لويې پناه نيسم له دې چې د لاندې له خوا ترور شم»[1].

* (اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي جِدِّي وَهَزْلِي، وَخَطَئِي وَعَمْدِي، وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي، اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). **ژباړه:** «يا اللّٰه ما ته مې د ټوکو او رينتيا ګناهونه وبخښه، او زما تېروتنې، او زما په لوی لاس ګناهونه وبخښه، چې دا ټول ګناهونه په ما کې شته دي، يا اللّٰه ما ته زما مخکنې او وروستنې ټول ګناهونه وبخښه، او ما ته مې پټ او ښکاره ګناهونه وبخښه، او هغه ګناهونه چې ته پرې له ما ښه خبر يې، يا اللّٰه يقينا ته مخکې کوونکی يې او ته وروسته کوونکی يې، او بېشکه ته پر هر څه برلاسی يې»[2].

---

(١) ابو داود د ابن عمر رضي الله عنه څخه په (٥٠٧٤) شمېره روايت کړی دی.

(٢) د حديث يوه برخه مسلم ابو موسى الأشعري رضي الله عنه څخه په (٢٧١٩) شمېره روايت کړی دی.

* (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ، وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ حُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا، وَلِسَانًا صَادِقًا، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ، إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ).

ژباړه: «اې الله زه له تا څخه په کار کې د استقامت، او د نیکی لپاره د عزم غوښتنه کوم، او غواړم چې ستا د نعمتونو شکر ادا کړم، او ستا ښه عبادت وکړم، او د سالم زړه او ریښتینې ژبې غوښتنه کوم، او د هغه څه د ښېګڼې غوښتنه کوم چې ته پرې پوهېږې، او د هغه څه له شر څخه پناه غواړم چې ته پرې پوهېږې، او له هغه څه چې ته پرې پوهېږې بخښنه غواړم، ځکه چې ته په غيبو ښه عالم یې»[1].

* (اللَّهُمَّ رَبَّ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ، اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلاَّتِ الْفِتَنِ مَا أَحْيَيْتَنَا). **ژباړه:** «اې د پیغمبر محمد علیه الصلاة والسلام ربه، زما ګناه وبخښه، زما له زړه څخه

---

(۱) ترمذي له شداد بن اوس رضي الله عنه څخه په (۳٤۰۷) شمېره روايت کړی دی.

غوسه لرې کړه، او تر هغه وخته پورې چې ما ژوندی ساتې، ما له گمراه کوونکو فتنو څخه وساته»[1].

* (اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَمُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، اقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ، وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ). **ژباړه:** «اې د آسمانونو او ځمکې او د لوی عرش، پالونکیه (ربه)! او زمونږ او د هر شي ربه، د دانې او زړي چوونکیه، د تورات، انجیل او فرقان نازلوونکیه، پناه دروړم تاته د هر هغه شي له شر نه چې ته يې له پيکې څخه نيسې، يا اللّٰه تعالی! ته اول يې له تا څخه مخکې څه نشته، او ته آخر يې له تا څخه وروسته څه نشته، او ته اوچت يې نو له تا څخه پورته څوک نشته، او ته (د ذات په لحاظ) پټ يې له تا څخه بل څوک پټ نشته؛ زمونږ څخه پور پرې کړه، او مونږ د

---

(۱) احمد د ام سلمة رضي الله عنها د حديث په (۳۰۱/٦) کې روايت کړی دی.

غریبی څخه مالداره کړه»[(١)].

* (اللّٰهُمَّ أَعْطِ نَفْسِي تَقْوَاهَا، وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا، أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ). **ژباړه:** «اې اللّٰه، زما نفس ته تقوا ورکړه، او پاک یې کړه، ځکه چې ته یې تر ټولو غوره پاک کوونکی یې، ته یې ساتونکی او مالک یې، اې اللّٰه، زه له بې وسۍ او سستۍ څخه په تا سره پناه غواړم، او له بې وزلۍ او بوډاتوب او بخل، او د قبر له عذاب څخه په تا سره پناه غواړم»[(٢)].

* (اللّٰهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، أَعُوْذُ بِعِزَّتِكَ أَنْ تُضِلَّنِي لا إِلَهَ أَنْتَ الحَيُّ الذِيْ لَا يَمُوْتُ، والْجِنُّ والْإِنْسُ يَمُوْتُوْنَ). **ژباړه:** «یا اللّٰه! ما ستا حکم ته غاړه ایښې ده، او پر تا مې ایمان راوړی، او پر تا مې بروسه کړې، او تا ته راګرځېدلی یم، او ستا لپاره مې جګړه کړې، یا اللّٰه!

(١) مسلم د ابو هریرة رضي الله عنه له حدیث څخه په (٢٧١٣) شمېره روایت کړی دی.

(٢) مسلم د زید بن ارقم رضي الله عنه د حدیث څخه په (٢٧٢٢) شمېره روایت کړی دی.

زه ستا پر عزت او ځواک پناه غواړم، نشته په حقه سره معبود پرته له تا څخه، (پناه غواړم) له دې نه چې ته ما گمراه کړې، ته هغه ژوندی ذات يې چې هېڅ نه مرې کېږې، او پېريان او انسانان مره کېږي»[١].

* (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا). **ژباړه:** «اې اللّٰه، په تا سره پناه غواړم زه له هغه علم څخه چې بې گټې وي، او له هغه زړه څخه چې له تا نه نه وېرېږي،او له هغه نفس څخه چې نه مړېږي، او له هغې دعا څخه چې نه قبلېږي»[٢].

* (اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي مُنْكَرَاتِ الْأَخْلَاقِ، وَالْأَعْمَالِ، وَالْأَهْوَاءِ، وَالْأَدْوَاءِ) **ژباړه:** «اې اللّٰه، ما له بدو اخلاقو، اعمالو، خواهشاتو او ناروغيو څخه وساته»[٣].

---

(١) مسلم د ابن عباس رضي الله عنهما د حديث څخه په (٢٧١٧) شمېره روايت کړی دی.

(٢) د زيد بن ارقم رضي الله عنه د حديث يوه برخه ده چې مخکې په (٢٧٢٢) شمېره روايت شوی دی.

(٣) ترمذي له زياد بن علاقة له خپل تره څخه په (٣٥٩١) شمېره روايت کړی دی.

* (اللّٰهُمَّ أَلْهِمْنِي رُشْدِي، وَأَعِذْنِي مِنْ شَرِّ نَفْسِي). **ژباړه:** «اې اللّٰه ما ته خپل رشد او عقل را کړه، او د نفس له شر څخه مې وساته»[1].

* (اللّٰهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ، وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ). **ژباړه:** «اې اللّٰه، ما د حرامو څخه په حلالو سره وساته، او په خپل فضل سره مې له نورو څخه بې نیازه کړه»[2].

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى). **ژباړه:** «یا اللّٰه! زه له تا څخه هدایت، تقوی، پاک لمنتوب او مالداري غواړم»[3].

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالسَّدَادَ). **ژباړه:** «اې اللّٰه، زه له تا څخه د لارښوونې او برياليتوب غوښتنه کوم»[4].

---

(۱) ترمذي د عمران بن حصين رضي الله عنه له حديث څخه په (۳٤۸۳) شمېره روايت کړی دی.

(۲) ترمذي د علي رضي الله عنه د حديث څخه په (۳٥٦۳) شمېره روايت کړی دی.

(۳) مسلم د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د حديث څخه په (۲۷۲۱) شمېره روايت کړی دی.

(٤) ترمذي د علي رضي الله عنه د حديث څخه په (۲۷۲٥) شمېره روايت کړی دی.

* (اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ، مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ محمد صلى اللّٰه عليه وسلم، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَاذَ بِهِ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ محمد صلى اللّٰه عليه وسلم، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ، وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ لِي خَيْرًا) ژباړه: «یا اللّٰه! زه له تا څخه ټول ښېړنی او وروستنی خير غواړم، هغه چې زه پرې خبر يم او هغه چې زه ترې ناخبره يم، او تا ته پناه دروړم له ټول ښېړني او وروستني شر څخه، هغه چې زه پرې خبر يم او هغه چې زه ترې نا خبره يم، یا اللّٰه! زه له تا څخه د هغه خير غوښتنه کوم چې له تا څخه ستا بنده او پيغمبر محمد صلى اللّٰه عليه وسلم غوښتی ؤ، او تا ته له هغه شر څخه پناه دروړم له کوم څخه چې ستا بنده او پيغمبر پناه غوښتې وه، یا اللّٰه! زه له تا څخه جنت او هغه وينا او عمل غواړم چې جنت ته پرې نږدې کېدل کېږي، او له اور او هغې وينا او عمل

څخه پناه غواړم چې په هغې سره اور ته نږدې کېدل کېږي، او له تا څخه غواړم چې هره فيصله (پرېکړه) چې زما په اړه کوې، هغه ماته خير وګرځوې»[1].

* (لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰه وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللّٰه، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰه، وَاللّٰه أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰه العلي العظيم). **ژباړه:**

«له اللّٰه پرته بل معبود نشته، هغه يو دى شريک نه لري، او هغه پاک ذات لره يوازې بشپړه واکمني ده، هغه له نورو پرته د محبت او تعظيم سره د ثنا او ستاينې وړ دى، هغه د ژوند او مرګ ورکوونکى دى، او د هغه په لاس کې خير دى، او هغه په هرڅه قادر دى، پاکي ده اللّٰه لره، او ستاينه ده اللّٰه لره، او له اللّٰه پرته بل معبود نشته، او اللّٰه لوى دى، او نشته هيڅ ځواک او قوت پرته له ستر اللّٰه څخه»[2].

(١) ابن ماجه د عائشة رضي الله عنها د حديث څخه په (٣٨٤٦) شمېره روايت کړى دى.

(٢) بخاري د عبادة بن الصامت رضي الله عنه د حديث څخه په (١١٥٤) شمېره روايت کړى دى.

* (اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ). ژباړه: «ياالله! پر محمد صلى الله عليه وسلم او د هغه پرکورنۍ رحمت ووروه، لکه پر ابراهيم عليه السلام او د هغه پرکورنۍ دې چې ورولې وو، بېشکه ته ستايل شوى او لوى يې. يا الله ! پر محمد صلى الله عليه وسلم او د هغه پر کورنۍ برکتونه ووروه، لکه پر ابراهيم عليه السلام او د هغه پرکورنۍ دې چې ورولي وو، بېشکه ته ستايل شوى او لوى يې»(١).

* ﴿... رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾﴾ [البقرة: ٢٠١]. ژباړه: «اې زمونږ ربه مونږ ته په دنيا کې نعمت راکړه او په اخرت کې هم نعمت راکړه او د اور له عذابه مو وساته» (البقرة سورت: ٢٠١ آيت).

په دې ستر موقف کې د حاجى لپاره مستحب دي چې ياد

(١) بخاري د کعب بن عجرة رضي الله عنه د حديث څخه په (٣٣٧٠) شمېره روايت کړى دى.

ذکرونه او دعاګانې تکرار کړي، او دې ته ورته نور ذکرونه او دعاګانی او پر پیغمبر صلی الله علیه وسلم باندې دې درود ووايي، او په دعا کې دې اصرار او ټینګار وکړي، او له خپل رب څخه دې د دنیا او آخرت ښېګڼه وغواړي، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا کوله، نو هغه به درې ځله تکراروله، نو موږ باید په دې اړه د هغه علیه الصلاة والسلام متابعت وکړو.

مسلمان په دې موقف کې باید خپل رب تعالی ته په ډېر تواضع، عاجزۍ او خپلې ناچارتیا سره مخ کړي، د هغه په وړاندې خپل سر ښکته کړي، د هغه رحمت او مغفرت ته هیله ولري، د هغه له عذاب او غضب څخه ووېرېږي، خپل ځان سره دې محاسبه وکړي، سوچه او صادقانه توبه دې وباسي؛ ځکه چې دا ډېره لويه ورځ او تجمع ده، چې الله په دې کې خپلو بنده ګانو ته بې پایله سخاوت کوي، او د خپلو ملائکو په وړاندې پر هغوی فخر کوي، او په دې ورځ کې د دوزخ څخه ډېر خلک خلاصېږي، او شيطان هېڅکله په داسې ورځ نه دی لیدل شوی چې هغه د عرفې د ورځې په پرتله ډېر مات شوی، کوچنی، ډېر سپک شوی وي، پرته له هغه څه چې هغه د بدر په ورځ لېدل شوی و، دا د الله د بې پایلو فضلونو، د هغه د مغفرت او د خپلو بنده ګانو د ازادولو له امله ده

چې شیطان یې په دې ورځ کېویني.

په صحیح مسلم کې، د عائشې رضی اللّٰه عنها په روایت دی، چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمایل: **ژباړه:** «د عرفې د ورځې په څېر بله کومه ورځ نشته چې اللّٰه تعالی پکې ډېر بندګان له اور څخه ازادوي، او اللّٰه تعالی نږدې کېږي او د ملايکو پر وړاندې هغوی باندې فخر کوي، او فرمايي: دوی څه غواړي؟»[1].

مسلمانانو ته ښايي چې د خپلو ځانونو اللّٰه تعالی ته ورښکاره کړي (ډېر نیک عملونه وکړي)، او خپل دښمن شیطان ذلیل او غمجن کړي، او شیطان دې خفه کړي په ډېر ذکر، دعا، او په دوامداره توګه توبه وېستل او استغفار ویل له ټولو ګناهونو او سرغړونو څخه، حاجیان دې د لمر تر پرېوتو پورې په دې موقف کې په ذکر، دعا او تضرع باندې بوخت وي، کله چې لمر پرېوځي، نو په سکون او وقار سره دې مزدلفې ته روان شي، او ډېره تلبيه دې وايي او که ګڼه ګوڼه نه وي په چټکۍ سره دې تېر شي؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم همداسې کړي و، او د لمر د پرېوتو څخه

(۱) مسلم د عائشې رضي الله عنها له حديث څخه په (۱۳٤۸) شمېره روايت کړی.

مخکې د وتلو اجازه نشته؛ ځکه چې نبي صلى اللّٰه عليه وسلم تر لمر پرېوتو پورې ولاړ و، او ويې فرمايل: (خُذُوْا عَنِّيْ مَنَاسِكَكُمْ)، **ژباړه:** «زما د حج طريقې او اعمال زما څخه واخلئ -زده کړئ»[۱].

کله چې مزدلفې ته ورسېږي، نو کله چې ورسېدل په يو اذان او دوه اقامتونو سره دې د ماښام لمونځ درې رکعته او د ماسخوتن لمونځ دې دوه رکعته ادا کړي؛ د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم د عمل له مخې، برابره خبره ده که دوی مزدلفې ته د لمر لوېدو په وخت او يا د ماسخوتن د لمانځه د وخت د داخلېدو وروسته ورسېدل.

هغه څه چې ځيني عام خلک يې ترسره کوي چې د جمراتو ويشتلو لپاره د لمانځه څخه مخکې او مزدلفې ته د رسېدو سره سم څخه د کاڼو راټولولو باندې پيلوي، او د ډېرى خلکو دا عقيده چې دا جائز ده، حال دا چې دا غلط عمل دى او هېڅ اساس نه لري، او رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم امر نه دى کړى چې د جمراتو لپاره کاڼې را ټول نه کړى شي تر هغه چې له مشعر څخه منى ته ستون شي، او له هر ځاى څخه چې کاڼې راټول کړي، هغه لپاره

(۱) ددى روايت تخريج مخکې تېر وى دى.

کافي ده، او د مزدلفې څخه يې راتلولل اړين او اجباري نه دي، بلکې د منی څخه يې هم راتلولل جائز دي، او سنت دا دی چې په دې ورځ اووه کاڼې راټول کړي، ترڅو جمرة العقبه ورباندې وولي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د پيروۍ له مخې، او د درېو ورځو لپاره، هره ورځ له منی څخه دې يوويشت کاڼې را ټول کړي ترڅو درې جمرات ورباندې وويشتل شي.

د تيږو مينځل مستحب نه دي، بلکې د مينځلو پرته بايد ورباندې وويشتل شي؛ ځکه چې دا له رسول الله صلی الله عليه وسلم، او د هغه له اصحابو څخه نه دي نقل شوي، او په ويشتلو کې د ويشتل شويو تيږو څخه بايد ګټه وا نه خيستل شي.

حاجي شپه په مزدلفه کې تېروي، او د کمزورو ښځو، ماشومانو او د دوی په څېر نورو لپاره د شپې په پای کې د منی په لور حرکت کول جائز دي؛ د عايشه، ام سلمه او نورو رضی الله عنهم د حديث له مخې. او د نورو حاجيانو په اړه، تاکيد شوې ده چې دوی بايد مزدلفه کې تر هغه وخته پاتې شي تر څو چې د سهار لمونځ وکړي، بيا په مشعر الحرام کې ودرېږي، قبلې ته مخ اړوي، او د الله تعالی ذکر، تکبير او دعا دې ډېره کوي، تر هغه چې په بشپړه توګه رڼا شي. دلته د دعا کولو پر مهال لاسونه پورته کول مستحب

دي، او په مزدلفه کې هر ځای کې چې ودرېږي، دا د دوی لپاره کافي ده، او دوی باندې واجب نه دی چې مشعر ته ځان نږدې کړي او يا هلته پورته شي؛ د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم د وينا له مخې چې فرمايي: ژباړه: «دلته ودرېدم - يعني: مشعر باندې - او جمع (د مزدلفې ننبه) ټول موقف دی»[١]. مسلم په خپل صحيح کې روايت کړی، او جمع: مزدلفې ته وايي.

او کله چې ورځ ډېره روښانه شوه، نو دوی بايد د لمر ختو څخه مخکې منی ته لاړ شي، او دوی بايد په لاره کې ډېره تلبيه ووايي، او کله چې دوی (وادي) محسر ته ورسيږي، نو مستحب ده چې لږ دې بيړه وکړي.

کله چې حاجيان منی ته ورسيږي، تلبيه ويل دې د جمرة العقبې سره قطع کړي، بيا دې د رسېدو سره سم پرلپسې په اوو کاڼو جمرة العقبه و ولي، او د هر کاڼي د ويشتلو سره دې خپل لاس پورته کړي او اللّٰه اکبر دې ووايي، او دا مستحب ده چې د وادي له منځه جمرة العقبه وويشتل شي، چې کعبه د هغه چپ اړخ ته وي او منی يې ښي اړخ ته وي؛ د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم د

(١) مسلم د جابر رضي الله عنه د حديث څخه په (١٢١٨) شمېره روايت کړی دی.

عمل له مخې، او که له بل اړخ څخه يې وولي، نو دا د هغه لپاره کافي ده، په دې شرط چې کاڼي د نښې ځای کې ولوېږي، او دا شرط نه دی چې کاڼي د نښې ځای کې پاتې شي، بلکې هغه څه چې اړين دي دا دي چې کاڼي پکې ولوېږي، نو که چېرې کاڼي د نښې په ځای کې ولوېږي او بيا له هغې څخه راووځي، نو دا د علماوو د ظاهر قول له مخې کافي ده، او د هغو کسانو له ډلې څخه چې دا ئې په واضح ډول بيان کړی دی، نووي (رحمه اللّٰه) په (شرح المهذب) کې ذکر کړی دی، او د جمراتو د ويشتلو کاڼي د خذف (هغه اندازه واړه کاڼي چې په دوو ګوتو ويشتل کېږي) په څېر وي، چې د نخود دانې څخه يو څه لوې وي.

بيا، د جمراتو د ويشتلو وروسته، خپل د قربانۍ ځاروی حلالوي، او مستحب ده چې د نحر او يا ذبح کولو په وخت کې ووايي: (بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ، اللّٰهُمَّ هَذَا مِنْكَ وَلَكَ)، **ژباړه:** «د اللّٰه په نوم پيلوم، او اللّٰه تر ټولو لوی دی، اې اللّٰه، دا ستا له خوا ده او ستا لپاره دی»[1]، او مخ يې بايد قبلې لورې ته وګرځوي، سنت دا

(١) عبدالرزاق په خپل کتاب (مصنف عبدالرزاق) کې په (١٩٤٧٩) شمېره روايت کړی دی.

دی چې اوښان په مستقيم ډول ودرول شي او کيڼ مخکینی پښه يې وتړل شي، او غواګانې او پسونه په چپ اړخ باندې ذبح کېږي، که د قربانۍ مخ قبلې لورې ته نه وي، نو هغه سنت پرېښی دی او د هغه قرباني ورته کافي ده، ځکه چې د ذبحې پر مهال قبلې ته د قربانۍ مخ اړول سنت دی او واجب نه دی، او د قربانۍ څخه خوړل، ډالۍ کول او صدقه ورکول مستحب دي؛ لکه څنګه چې الله تعالى فرمايي: ﴿... فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾﴾ [الحج: ٢٨]. ژباړه: «نو له هغو نه تاسو هم وخورئ او په تنګلاسي فقير يې هم وخورئ» (الحج سورت: ٢٨ آيت). د علماوو د صحيحو اقوالو له مخې، د حلالولو وخت د تشريق د ورځو د دريمې ورځې تر لمر لوېدو پورې دوام لري، په دې توګه، د حلالولو موده د قربانۍ ورځ او له هغې وروسته درې ورځې دي.

بيا د قربانۍ خاروي له ذبح کولو وروسته، سر خريل يا لنډول، او خريل غوره دی؛ ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو کسانو لپاره چې خپل سرونه خريي (درې ځله) او د هغو کسانو لپاره چې خپل ويښتان لنډوي، يو ځل د رحمت او بخښنې دعا کړې ده، د سر يوه برخه لنډول کافي نه ده، بلکې د ټولو وېښتانو لنډول اړين دي، لکه د خريلو په څېر، او ښځه بايد د

هرې کوڅۍ څخه د ګوتې د بند او یا له هغې څخه هم لږ لنډ کړي.

د جمرة العقبة له ویشتلو او د وېښتانو د خریلو یا لنډولو وروسته، حاجي لپاره ټول هغه شیزونه چې د احرام په وخت کې ورباندې حرام ګرځېدلي و حلالېږي پرته له ښځو څخه، او دې حلالوالي ته: لومړی حلالوالی ویل کېږي، او سنت دی چې له دې حلالوالي وروسته عطر وکاروي او د طواف افاضې لپاره مکې ته لاړ شي؛ د عایشه رضی الله عنها د حدیث له مخې، چې ویل یې:

ژباړه: «مخکې له دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم احرام وتړي، او د احرام له حلالې څخه وروسته او مخکې له دې چې د کعبې طواف وکړي ما به ورته عطر او خوشبویي استعمالول»[1]، بخاري او مسلم روایت کړی دی.

دې طواف ته: طواف افاضه، او د زیارت طواف ویل کېږي، دا د حج له ارکانو څخه یو رکن دی، چې پرته له هغه څخه حج نه بشپړېږي، دا هغه څه دي چې د الله تعالی د دې وینا څخه مراد دي: ﴿... ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾﴾ [الحج: ٢٩]. **ژباړه:** «بیا دې دوی خپل خیرې لرې

---

(١) بخاري په (١٥٣٩) شمېره، او مسلم په (١١٨٩) شمېره روایت کړی دی.

کړي او خپل نذرونه دې پوره کړي او د قديم (او عزتمن) کور طوافونه دې وکړي» (الحج سورت: ۲۹ آيت).

بيا، د طواف او د مقام شاته دوه ركعته لمونځ كولو وروسته، د صفا او مروه ترمنځ دې سعى وكړي، كه چېرې د تمتع حج نيت يې كړى وي، او دا سعى د هغه د حج لپاره ده، او لومړى سعى يې د هغه د عمرې لپاره ده.

د علماوو تر ټولو صحيح قول له مخې، يوه سعى كافي نه ده؛ د عائشې رضى الله عنها د حديث له مخې چې ويل يې: موږ د رسول صلى الله عليه وسلم سره ووتلو، او حديث يې ذكر كړ، چې په هغه كې يې وفرمايل: ژباړه: «او چا سره چې د قربانۍ خاروى وي، هغه بايد د حج او عمرې لپاره نيت وكړي، بيا دې له احرام څخه ځان نه حلالوي تر هغه چې دواړه يې ترسره كړي نه وي...» تر دې چې وايي: ژباړه: «هغه كسان چې د عمرې لپاره يې احرام تړلي و، د بيت الله، صفا او مروه طواف يې وكړل، بيا يې له احرام څخه ځانونه حلال كړل، او كله چې له منى څخه راستانه شول د حج لپاره يې بل طواف وكړ»[1]. بخاري او مسلم روايت كړى دى.

(۱) بخاري په (۱۵۵٦) شمېره، او مسلم په (۱۲۱۱) شمېره روايت كړى دى.

او د هغې رضي اللّٰه عنها دا خبره، د هغو کسانو په اړه چې د عمرې لپاره احرام تړلی و: (ثُمَّ طَافُوْا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوْا مِنْ مِنًى لِحَجِّهِمْ)، **ژباړه:** «بیا یې له منی څخه د حج لپاره له راستنېدو وروسته بل طواف وکړ»[١]، په دې معنی ده چې: د صفا او مروه ترمنځ طواف کول دي، د دې حدیث په تفسیر کې تر ټولو صحیح نظر همدغه دی، د هغو کسانو وینا چې ویلي یې دي: د هغې منظور د طواف افاضې څخه دی، دا صحیح نه دی؛ ځکه چې طواف افاضه د هر چا لپاره یو رکن دی او دوی ترسره کړې و، له دې څخه مراد هغه څه دي چې د تمتع کوونکي لپاره ځانګړي دي، کوم چې د صفا او مروه ترمنځ د دوهم ځل لپاره د حج د بشپړولو لپاره له منی څخه د راستنېدو وروسته طواف دی، او دغه موضوع الحمد لله واضحه ده، او دا د ډېرو علماوو نظر دی.

د دې په صحت باندې هغه څه دلالت کوي کوم چې بخاري په صحیح کې د ابن عباس رضی اللّٰه عنهما په روایت سره په قطعي سند سره روایت کړی دی، چې له هغه څخه د تمتع حج په اړه پوښتنه وشوه، هغه وویل: **ژباړه:** «مهاجرینو او انصارو او د رسول

---

(١) مسلم په (١٢١١) شمېره روایت کړی دی.

اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم مېرمنو او مونږ، په حجة الوداع کې، د حج کولو لپاره احرام وتړو، کله چې مونږ مکې ته ورسېدو، رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم وفرمايل: د حج او عمرې نيت وکړئ، پرته له هغو کسانو څخه چې د قربانۍ ځاروی يې له ځانه سره راوستی وي، نو مونږ د بيت اللّٰه او په صفا او مروه طواف وکړ، او مونږ خپلو ښځو سره يو ځای شولو، او جامې مو واغوستلې، او ويې فرمايل: چا چې د قربانۍ ځاروی له ځانه سره راوستی وي، هغه به تر هغه پورې له احرام څخه حلال نشي تر څو چې د قربانۍ ځاروی ذبح کړي، بيا يې مونږ ته د ترويې په شپه امر وکړ چې د حج لپاره احرام وتړو، او کله چې مونږ د حج مراسم پای ته ورسول، مونږ راغلو او د بيت اللّٰه او صفا او مروه طواف مو وکړ»[١]. د هغه څخه مراد پای ته ورسېد، او د تمتع کوونکي حج د دوو سعی لپاره صريح قول دی، و اللّٰه اعلم.

او هغه څه چې مسلم د جابر رضي اللّٰه عنه څخه روايت کړی دی: ژباړه: «پيغمبر صلى اللّٰه عليه وسلم او د هغه صحابه وو د

(١) بخاري په (١٥٧٢) شمېره روايت کړی دی.

صفا او مروه تر منځ طواف نه دی کړی مگر يو طواف»[(١)]. د دوی لومړی طواف د هغو صحابه کرامو ته منسوب دی چې د قربانۍ څاروي يې له ځانه سره راوړي و، ځکه چې دوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د احرام په حالت کې پاتې شول، تر هغه چې دوی حج او عمره دواړه بشپړ کړل، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د حج او عمرې لپاره احرام تړلی و، او هغو کسانو ته يې امر وکړ چې د قربانۍ څاروي يې له ځانه سره راوړي وي، د حج او عمرې لپاره دې احرام وتړي، او تر هغه چې دواړه يې نه وي بشپړ کړي، احرام څخه دې و نه ووځي. څوک چې قارن وي (حج او عمره سره يوځای کوي)، هغه يوازې يوه سعی کوي، لکه څنگه چې د جابر رضى الله عنه د ذکر شوي حديث او نورو صحيحو احاديثو څخه څرگندېږي.

همدارنگه څوک چې د اِفراد حج وکړي او د قربانۍ تر ورځې پورې په احرام کې پاتې شي، هغه بايد يوازې يوه سعی وکړي، که قارن او مفرد د طواف قدوم وروسته سعی وکړي، نو دا به د هغه سعې لپاره کافي وي چې د افاضې له طواف وروسته يې

---

(١) مسلم په (١٢١٥) شمېره روايت کړی دی.

ترسره کوي، او دا د عايشې او ابن عباس د احاديثو او د جابر رضي الله عنهم د حديث ترمنځ جمع راولي کوم چې پورته ذکر شو، او په دې توګه تعارض له منځه ځي او ټولو احاديثو باندې عمل کېږي.

هغه څه چې د دې ترکيب تاييد کوي دا دی چې د عايشې او ابن عباس رضي الله عنهما حديثونه دواړه صحيح حديثونه دي، او دوی د تمتع کوونکي لپاره دويمه سعی ثابت کړې ده، او د جابر رضي الله عنه د حديث ظاهري معنی دا ردوي، او هغه څه چې ثابت وي پر نفی کولو باندې لومړيتوب لري، لکه څنګه چې په علم اصول او علم مصطلح حديث کې ثابت دي، او الله تعالی هغه ذات دی چې سم لوري ته لارښوونه کوي، او هېڅ ځواک او قوت نشته مګر په الله تعالی باندې.

فصل

د هغه اعمالو د افضليت بيان چې حاجي يې د قربانۍ په ورځ ترسره کوي

د حاجي لپاره غوره ده چې د قربانۍ په ورځ دا څلور مسايل لکه څنګه چې يادونه يې وشوه ترتيب کړي: لومړی بايد د جمرة العقبة په ويشتلو باندې پيل وکړي، بيا قرباني، بيا د وېښتانو خريل يا لنډول، بيا د بيت اللّٰه طواف، او هغه نه وروسته د تمتع کوونکي لپاره سعي، او همدارنګه د مفرِد او قارن لپاره سعی که چېرې دوی د طواف قدوم سره يې سعي نه وي کړې، که هغه د دې اعمالو څخه څينې يې د نورو څخه مخکې ترسره کړ، دا د هغه لپاره کافي ده؛ ځکه چې د رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم رخصت په دې اړه ثابت شوی دی، او په دې کې د طواف څخه مخکې سعی کول هم شامل دي؛ ځکه چې دا د هغو اعمالو څخه دی چې د قربانۍ په ورځ ترسره کېږي، نو دا د صحابي په دې وينا کې شامل دی: ژباړه: «دا کار وکړه، حرج او ستونزه نشته»[1]. او ځکه چې دا هغه

---

(١) بخاري د عبدالله بن عمرو بن العاص څخه په (٨٣) شمېره، او مسلم په (١٣٠٦) شمېره روايت کړی دی.

څه دي چې هېرېدل او ناپوهي په کې رامنځته کېږي، له دې کبله عموم کې شامل شو؛ له دې امله چې په دې کې اسانتيا او سهولت دی.

او د پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه ثابت شوي دي چې له هغه څخه د هغه چا په هکله پوښتنه وشوه چې د سعي څخه مخکې يې طواف کړی دی، ويې فرمايل: ژباړه: «په دې کې حرج او ستونزه نشته»[١]. دا حديث ابو داود د اسامه بن شريک په روايت په صحيح سند سره روايت کړی دی، په دې سره دا څرګنده شوه چې دا په عمومي معنا کې پرته له شکه شامل دی. او الله تعالى توفيق ورکوونکی دی.

هغه درې شيان چې حاجي ته له احرام څخه پوره تحلل او خلاصون بخښي عبارت دي له: د جمرة العقبة ويشتل، د ويښتانو خريل يا لنډول، د سعی سره طواف افاضه کول د پورته ذکر شويو کسانو لپاره، که چېرته دغه درې واړه اعمال ترسره کړي، هر هغه څه چې د احرام په حالت کې پرې حرام وو، لکه: ښځې، عطر او نور شيان، د هغه لپاره حلالېږي، که هغه له دې درې اعمالو څخه

(١) ابو داود په (٢٠١٥) شمېره روايت کړی دی.

دوه اعمال ترسره کړ، نو هر هغه څه چې د احرام په حالت کې پرې حرام وو، حلالېږي، پرته له ښځو څخه، دې ته لومړی تحلل ويل کيږي.

حاجي لپاره مستحب ده چې د زمزم اوبه وڅښي او خپله ګېډه پرې ډکه کړي، او هر ډول ګټورې دعا چې کولی شي، تر سره دې کړي، او ژباړه: «د زمزم اوبه د هر هغه څه لپاره دي چې هغه لپاره وڅښل شي»(١). لکه څنګه چې په صحيح مسلم کې د ابوذر رضی اللّٰه عنه څخه روايت دی چې: پيغمبر صلی اللّٰه عليه وسلم د زمزم د اوبو په اړه فرمايلي دي: ژباړه: «دا د خوراک لپاره خواړه دي»(٢)، ابو داود زيات کړی: ژباړه: «او د مرض لپاره شفا ده»(٣).

د طواف افاضې او سعې (د هغو کسانو لپاره چې سعي کولو باندې مکلف دي) د ادا کولو وروسته، حاجيان منی ته راستنېږي

---

(١) ابن ماجه د جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه په (٣٠٦٢) شمېره روايت کړی دی.

(٢) مسلم په (٢٤٧٣) شمېره روايت کړی دی.

(٣) يعني: ابو داود الطيالسي، چې دا حديث يې د ابو ذر رضی الله عنه د اسلام راوړلو په کيسه کې نقل کړی دی. تفصيل لپاره د ابو داود الطياليسي (٣٦٤/١) شمېره (٤٥٩) مسند وګورئ.

او هلته درې ورځې او شپې تېروي، او د دې درې ورځو په ترڅ کې د زوال څخه وروسته درې واړه جمرات ولي، او د جمراتو ويشتل بايد په ترتيب سره ترسره شي.

هغه د لومړۍ جمرې څخه پيل کوي: کوم چې د خيف جومات سره نږدې ده، او دغه جمره په پرله پسې ډول په اوو تيږو ولي، او د هرې تيږې په ويشتلو سره بايد خپل لاس پورته کړي، او سنت ده چې د هغې څخه مخ په وړاندې لاړ شي او هغه دې د خپل چپ اړخ ته پرېږدي، او قبلې ته دې مخ واړوي، او خپل لاسونه دې پورته کړي، ډېري دعاګانې او عاجزي دې وکړي.

بيا به د لومړي جمرې په څېر دويمه جمره هم وولي، او سنت ده چې د جمراتو له ويشتلو وروسته لږ مخکې لاړ شي او جمرات دې ښي خوا ته پرېږدي، او قبلې ته دې مخ واړوي، او لاسونه دې پورته کړي او ډېرې دعاګانې دې وکړي.

بيا دې دريمه جمره وولي او هغې څخه وروسته دې نه تم کېږي.

بيا د تشريق د ورځو په دويمه ورځ له زوال وروسته جمرات بايد وولي، لکه څنګه چې يې په لومړي ورځ ويشتلي وو، او په لومړي او دويمه جمراتو کې دې هم هغه څه وکړي لکه څنګه چې

يې په لومړۍ ورځ کړي وو؛ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم د اقتدا له مخې.

د تشريق په لومړيو دوو ورځو کې د جمراتو ويشتل د حج له واجباتو څخه دي، او په لومړۍ او دويمه شپه کې په منى کې شپه تېرول هم واجب دي، پرته له اوبو وړونکو، شپونکيو (مسوليت لرونکو) او داسې نورو څخه، نو په دوی باندې شپه تېرول واجب نه دي.

بيا، د يادو دوو ورځو د جمراتو له ويشتلو وروسته، څوک چې غواړي له منى څخه په وتلو کې بيړه وکړي، هغه ته دا کار روا دی، او هغه بايد د لمر د لوېدو دمخه ووځي، او دا غوره ده او لوی اجر لري څوک چې ځنډ وکړي او دريمه شپه تېره کړي او په دريمه ورځ جمرات وولي، لکه څنګه چې الله تعالى فرمايلي دي:

﴿... وَاذْكُرُوا اللهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى ﴿٢٠٣﴾﴾ [البقرة: ٢٠٣].

ژباړه: «او ياد کړئ الله تعالى په شمېرل شويو ورځو کې نو هر چا چې بيړه وکړه (په تلو کې له منى څخه مکې ته) په دوو ورځو کې نو نشته هيڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکي او هر چا چې تاخير وکړ نو

نشته هېڅ ګناه په ده باندې دا (بې ګناهی) د هغه چا لپاره ده چې پرهيز يې کړی وي (له منهياتو څخه)» (البقرة سورت: ۲۰۳ آيت). ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم خلکو ته د بيرې کولو اجازه ورکړې ده، خو په خپله يې بيړه ونه کړه، بلکې هغه په منی کې پاتې شو تر هغه چې د ديارلسمې ورځې له زوال څخه وروسته يې جمرات وويشتل، بيا د ماسپښين له لمانځه څخه مخکې روان شو.

د هغه ماشوم ولي ته جواز لري چې د جمراتو ويشتلو توان نلري، کولی شي چې جمرة العقبة او نور جمرات د هغه په استازيتوب وولي وروسته له دې چې هغه د خپل ځان لپاره جمرات ويشتلي وي، په ورته ډول، د يوې ماشومې انجلۍ که د جمراتو ويشتلو توان نلري، د هغې ولي کولی شي د هغې په استازيتوب جمرات وولي؛ د جابر رضی الله عنه د حديث له مخې، چې وايي:

ژباړه: «موږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره حج وکړ، او زموږ سره ښځې او ماشومان هم وو، موږ د ماشومانو په استازيتوب تلبيه وويله او د هغوی په استازيتوب مو جمرات وويشتل»[1]. ابن ماجه روايت کړی دی.

---

(۱) ترمذي په (۹۲۷) شمېره روايت کړی دی.

هغه ځوک چې د ناروغۍ، زوړوالي يا اميندوارۍ له امله د جمراتو د ويشتلو توان نلري، کولی شي د هغه په استازيتوب يو ځوک د جمراتو د ويشتلو لپاره وټاکي، لکه څنګه چې الله تعالی فرمايي: ﴿فَاتَّقُوا اللهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ...﴾ [التغابن: ١٦]. ژباړه: «نو تاسو له الله نه ووېرېږئ څومره چې تاسو کولی شئ» (التغابن سورت: آيت ١٦)، او دا ډول خلک په جمراتو کې د نورو خلکو د ټېلو او ازدحام توان نلري، او د جمراتو ويشتلو وخت به تېر شي او قضا کول يې جواز نلري، نو د نورو مناسکو پر خلاف، د دوی لپاره دا جواز لري چې د خپل ځان لپاره يو ځوک د دې ترسره کولو لپاره وټاکي، او د محرم لپاره نه ښايي چې د دې کار ترسره کولو لپاره ځان ته نائب او يا وکيل ونيسي، حتی که د هغه حج نفلي وي؛ ځکه چې ځوک چې د حج يا عمرې لپاره احرام وتړي - حتی که دا نفلي هم وي - هغه يې بايد بشپړ کړي؛ لکه څنګه چې الله تعالی فرمايي: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ...﴾ [البقرة: ١٩٦]. ژباړه: «او (يوازې) د الله لپاره حج او عمره ادا کړئ» (البقرة سورت: ١٩٦ آيت).

د طواف او سعي وخت نه قضا کېږي، د جمراتو د ويشتلو پر خلاف.

مگر په عرفات کې درېدل او په مزدلفه او منی کې د شپې تېرول، په دې کې شک نشته چې د دې وختونه قضا کېږي، لېکن عاجز او ناتوان کسان دې ځایونو کې اعمال ترسره کولی شي، حتی که ستونزې او مشقت سره هم وي، په رمی کې د هغه د حضور پر خلاف، دا ځکه چې نائب او یا وکیل نیول د سلف صالحینو له خوا د هغه چا لپاره تایید شوی دی چې عذر ولري، د نورو کسانو پر خلاف.

اوعبادتونه ټول توقیفي دي، او هېڅ څوک حق نلري چې په هغو کې له ثبوت او دلیل پرته څه شی اضافه کړي، او نائب یا وکیل لپاره دا جواز لري چې د خپل ځان له طرفه او بیا د خپل موکل په استازیتوب درې جمرات وولي، په داسې حال کې چې هغه په یوه ځای کې وي، او د هغه لپاره واجب نه ده چې لومړی د خپل ځان لپاره درې جمرات وولي او بیا بیرته راوگرځي او د خپل موکل په استازیتوب درې جمرات وولي، د علماوو تر ټولو د صحیح نظر له مخې؛ ځکه چې د دې د ثبوت په اړه هېڅ دلیل نشته، او دې کې ستونزه او مشقت دی، او الله تعالی فرمايي: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ...﴾ [الحج: ۷۸]. ژباړه: «او په تاسو باندې يې په دین کې هېڅ حرج (مشقت) نه دی ایښی» (الحج

سورت: ۷۸ آيت). او نبي صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي: **ژباړه:** «(پر خلکو) اسانتيا راولئ او سختي مه کوئ»[۱]. ځکه چې دا د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم د صحابه وو څخه نه دی نقل شوی، کله چې دوی د خپلو ماشومانو او معذورانو له خوا جمرات ويشتل، او که دوی دا کار کړی وای، نو دا به نقل شوی وای؛ ځکه چې دا هغه څه دي چې خلک يې د نقل او رسولو لپاره ليواله وو. او اللّٰه ښه پوهېږي.

(۱) بخاري د انس رضي الله عنه د حديث څخه په (٦٩) شمېره روايت کړی دی.

فصل

د متمتع او قارن لپاره د دم (د څاروي ذبح کول) د وجوب په اړه

که چېرې حاجی متمتع يا قارن وي -او د مسجد الحرام له اوسېدونکو څخه نه وي، نو هغه باندې دم - د څاروي قرباني - واجبېږي، او دم عبارت دی له: يوه پسه، يا د اوښ اوومه برخه، يا د غوا اوومه برخې څخه. او دا بايد د حلال مال او پاکو عايداتو څخه وي؛ ځکه چې الله تعالی پاک دی او يوازې پاک شيان مني.

او مسلمان لپاره نه ښايي چې د خلکو څخه د قربانۍ د غوښې او نور څه غوښتنه وکړي، که دغه خلک پاچايان وي او يا نور عام خلک وي، تر هغه چې الله تعالی هغه لره توان ورکړي چې له خپل مال څخه ځان ته قرباني وکړي او له هغه څه نه يې بې نيازه کړي چې د خلکو په لاسونو کې دي، د دې وجې نه چې په ډېرو حديثونو کې د سوال کولو بدي او عيب راغلی، او د هغه چا ستاينه يې کړې چې سوال کول پرېږدي.

که چېرې متمتع او يا قارن قرباني نشي کولی، نو هغه بايد د حج په جريان کې درې ورځې او کله چې خپل کورنۍ ته راستون شي اوه ورځې روژه به ونيسي، هغه ته اختيار دی چې درې ورځې

روژه د قربانۍ له ورځې څخه مخکې نيسي، او که يا د تشريق په درې ورځو کې يې ونيسي، اللّٰه تعالى فرمايي: ﴿... فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ...﴾ [البقرة: ١٩٦]، **ژباړه:** «نو چا چې له تاسې څخه له حج نه وړاندې له عمرې څخه ګټه واخيستله (تمتع حج يې وکړ)، هغه دې د خپل وس په اندازه قرباني وکړي، او که (قرباني) يې ونه موندله، نو درې روژې دې په حج کې ونيسي او اوه روژې چې کله (خپل ځای ته) ستانه شئ، دا لس پوره ورځې دي دا (حکم د حج تمتع) د هغه چا لپاره دی چې کورنۍ (ځای يې) په مسجد الحرام کې نه وي». الآية (البقرة سورت: ١٩٦ آيت).

په صحيح البخاري کې، د عائشې او ابن عمر رضى اللّٰه عنهما څخه روايت دی، چې هغوی وويل: **ژباړه:** «د تشريق په ورځو کې روژه نيولو ته اجازه نه ده ورکړل شوې مګر هغه څوک چې قرباني

ونه مومي»[1]، دا د پيغمبر صلى اللّٰه عليه وسلم ته د مرفوع حديث په حکم کې دى، نو غوره ده چې د عرفې له ورځې درې ورځې مخکې روژه ونيسي، ترڅو د عرفې په ورځ روژه ماته کړي؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم د عرفې په ورځ پرته له روژې څخه وقوف کړى و، او په عرفه کې يې د عرفې په ورځ روژه نيول منع کړي، ځکه چې په دې ورځ روژه نه نيول د ذکر او دعا لپاره ډېر هځونکي دي، او همدارنګه جائز ده چې ذکر شوي درې ورځې پرله پسې يا جلا روژه ونيول شي، او همدارنګه د اوو ورځو روژه نيولو کې پرله پسې روژه نيول شرط نه دي، نو هغه کولى شي چې پرله پسې او يا جلا جلا يې ونيسي؛ ځکه چې اللّٰه تعالى او د هغه رسول صلى اللّٰه عليه وسلم دا شرط نه دي ايښي چې دا دې په پرله پسې ډول ترسره شي، نو غوره ده چې اووه ورځې روژې وځنډول شي تر هغه چې بېرته خپل ځاى ته راوګرځي؛ د اللّٰه تعالى د دې وينا له مخې: ﴿... وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ...﴾ [البقرة: ١٩٦]. **ژباړه:** «او اوه روژې چې کله (خپل ځاى ته) ستانه شئ» (البقرة سورت: ١٩٦ آيت).

---

(١) بخاري په (١٩٩٨) شميره کې روايت کړې دى.

هغه څوک چې د قربانۍ توان نلري، روژه نيول غوره ده، له دې چې له پاچاهانو او يا نورو خلکو څخه د ځان لپاره د قربانۍ غوښته وکړي، او هغه چا ته چې قرباني يا بل څه ورکړل شي پرته له دې چې هغه يې وغواړي يا يې په لټه کې وي، هيڅ گناه او حرج نشته، حتی که څوک د بل چا لخوا حج کوي، يعني: که چېرې استازي دا شرط نه وي ايښودلی چې هغه بايد د ورکړ شويو پيسو څخه قرباني وکړي، اما هغه څه چې ځينې خلک يې کوي چې د حکومت يا نورو څخه د هغو خلکو په نوم د قربانۍ څخه يو څه وغواړي چې هغه يې په دروغو سره يادوي، په دې کې شک نشته چې دا کار حرام دی؛ ځکه چې دا د دروغو يوه بڼه ده، الله تعالی دې مونږ او ټول مسلمانان له دې څخه وژغوري.

فصل

حاجيانو او نورو ته د خير په چارو کې د امر کولو د وجوب په اړه

يو له هغو مهمو دندو څخه چې حاجيان او نور يې بايد ترسره کړي، د نيکۍ امر کول او له بدۍ څخه منع کول دي، او پنځه وخته لمونځونه په جماعت سره ادا کول دي، لکه څنګه چې الله تعالى په خپل کتاب او د خپل رسول صلى الله عليه وسلم په ژبه امر کړی دی.

او هغه څه چې د مکې اوسيدونکي او نور ډېری خلک يې کوي، دا چې په خپلو کورونو کې لمونځ کوي او جوماتونه تعطيلوي، دا يوه لويه تېروتنه ده چې د اسلامي شريعت خلاف دی، د دې کار څخه بايد منع شي، او خلکو ته بايد امر وشي چې په جوماتونو کې لمونځ وکړي؛ ځکه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ثابته شوې ده چې ابن ام مکتوم له هغه صلى الله عليه وسلم څخه وغوښتل چې هغه ته اجازه ورکړي ترڅو لمونځونه په خپل کور کې وکړي؛ ځکه چې هغه په سترګو ړوند او کور يې له جومات څخه لرې وو، هغه صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ژباړه:

«ايا د لمونځ لپاره اذان اورې؟ هغه وويل: هو، هغه وفرمايل: نو د

اذان اجابت وکړه»[١]. او په بل روایت کې راغلي چې: ژباړه: «ستا لپاره رخصت نه موموم»[٢]. او هغه صلی اللّٰه علیه وسلم فرمایلي: ژباړه: «ما هوډ وکړ چې د لمانځه د ادا کولو امر وکړم، بیا یو سړي ته امر وکړم چې خلکو ته لمونځ ورکړي، بیا د ځان سره سړي بوځم چې د لرګیو ګیډۍ ورسره وي، او په هغو خلکو کورونه وروسوځوم چې لمانځه ته نه حاضرېږي»[٣]. په سنن ابن ماجه او نورو کې، د حسن سند سره، د ابن عباس رضی اللّٰه عنه په روایت، چې پیغمبر صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمایل: ژباړه: «چا چې اذان واورېد او له عذر پرته لمانځه ته رانغی نو لمونځ یې نه کېږي»[٤]. او په صحیح مسلم کې، د ابن مسعود رضی اللّٰه عنه په حواله، چې ویلي یې دي: ژباړه: «څوک چې غواړي سبا ورځ د اللّٰه تعالی سره د مسلمان په توګه ملاقات وکړي، نو هغه دې دا لمونځونه په خپل وخت ادا کړي کله چې ورته بلنه ورکړل کېږي، ځکه چې اللّٰه تعالی ستاسو پیغمبر

(١) مسلم له ابو هریرة رضي الله عنه څخه په (٦٥٣) شمېره روایت کړی دی.

(٢) ابو داود د عبدالله بن ام مکتوم څخه په (٥٥٢) شمېره روایت کړی دی.

(٣) بخاري په (٢٤٢٠) شمېره، او مسلم په (٦٥١) شمېره روایت کړی دی.

(٤) ابو داود د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په (٥٥١) شمېره روایت کړی دی.

ته د هدايت لارې ټاکلي دي، او دا د هدايت له لارو څخه دي، نو که تاسو په خپلو کورونو کې لمونځ وکړئ، لکه څنګه چې دا متخلف (چې لمونځ په جماعت نه کوي) سړی په خپل کور کې لمونځ کوي، تاسو به د خپل پيغمبر لاره پرېښې وي، او که تاسو د خپل پيغمبر لاره پرېږدئ، نو تاسو به ګمراه شئ، او هيڅ داسې کوم سړی نشته چې ځان پاک کړي او په ښه توګه طهارت وکړي، بيا له دې جوماتونو څخه يو ته لاړ شي، مګر دا چې اللّٰه تعالی به د هر ګام په بدل کې ورته يوه نيکي وليکي، او يوه درجه به يې لوړه کړي او يوه بدي به يې له منځه يوسي، او موږ نه دي ليدلي چې پرته له څرګند منافق څخه بل څوک له جماعت څخه تخلف وکړي، او داسې هم شوي چې يو سړی به د دوو کسانو په همکارۍ راوستل شو، ترڅو د جماعت په صف کې ودرول شي»[١].

حاجيان او غير حاجيان بايد د اللّٰه تعالی له منع شويو کارونو څخه ډډه وکړي او محتاط اووسي چې هغه ترسره نه کړي؛ لکه زنا، لواطت، غلا، سود، د يتيمانو مال خوړل، په معاملو کې دوکه کول، په امانت کې خيانت کول، شراب څښل، سيګرټ څکول، د جامو

(١) مسلم په (٦٥٤) شمېره روايت کړی دی.

اورېدول، تکبر، حسد، ځان ښودنه، غیبت، يو بل ته خبرې رسول (چغل خوري)، پر مسلمانانو ملنډې وهل، او د موسيقي وسايل کارول؛ لکه ريکارډونه، عود، رباب، او داسې نور، سندرې اورېدل، د راډيو او نورو وسايلو څخه د موسيقۍ اورېدل، په نرد (لهو) لوبې کول، شطرنج، قمار، د ژونديو موجوداتو عکس اخيستل، که هغه انسانان يا نور شيان وي، او په دې څيزونو باندې رضايت ښودل، ځکه چې دا ټول هغه ناوړه شيان دي چې الله پاک خپلو بندګانو باندې په هر وخت او ځای کې منع کړي دي، نو حاجيان او د بيت الله الحرام اوسېدونکي بايد د نورو خلکو په پرتله پدې اړه ډېر محتاط اوسي؛ ځکه چې په دې خوندي او د امن خاوره کې ګناهونه ډېره شديده او سزا يې ډېره لويه ده.

او الله تعالى فرمايلي دي: ﴿...وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾﴾ [الحج: ٢٥]. ژباړه: «او څوک چې په هغه کې په ظلم سره بې لاريتوب وغواړي، هغه ته به دردناک عذاب وروڅکو» (الحج سورت: ٢٥ آيت). که الله تعالى هر هغه چا ته چې په حرم کې په ظلم سره د بې لاريتوب اراده وکړي د دې سزا وعده کړې، نو د هغه چا لپاره به څه سزا وي چې بالفعل دا کار کوي؟! په دې کې شک نشته چې دا به ډېره لويه او سخته سزا

وي، نو بايد له دې او نورو ټولو ګناهونو څخه ځان وساتو.

حاجيان به د حج نيکي او د ګناهونو بخښنه ترلاسه نه کړي مګر دا چې له دې او نورو ګناهونو څخه چې الله تعالی منع کړي دي ځانونه وساتي، لکه څنګه چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په حديث کې راغلي دي، چې فرمايلي يې دي: ژباړه: «څوک چې د الله لپاره حج وکړي، جماع (شهواني عمل) او ګناهونه و نه کړي، نو له حج څخه د راګرځېدو پر مهال به له ګناه څخه داسې پاک شي لکه په کومه ورځ چې مور زېږولی وي»[(١)].

له دې منکراتو څخه ډېر سخت او لوی: د مړو را بلل دي، د هغوی څخه مرسته غوښتل، او د هغوی لپاره نذر او ذبح کول دي؛ په دې هيله چې مړي به د دعا کوونکو لپاره د الله تعالی په نزد شفاعت وکړي، او يا به يې ناروغ روغ کړي، يا به يې غيب شوی کس بېرته راولي، او داسې نور.

دا د شرک يو له هغو لويو بڼو څخه دی چې الله پاک منع کړي دي، او دا د جاهليت د دورې د مشرکانو دين دی، الله پاک د

---

(١) بخاري په (١٥٢١) شمېره، او مسلم په (١٣٥٠) شمېره له ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی.

دي د غندلو او منع کولو لپاره پيغمبران او کتابونه رالېږلي دي.

هر فرد، که حاجي وي او يا نه وي، بايد له دې څخه ځان وساتي، او د تېرو پيښو لپاره، که له دې نه مخکې څه پېښ شوي وي، الله تعالى ته توبه وباسي، او له توبې وروسته دې نوى حج پيل کړي؛ ځکه چې لوى شرک ټول اعمال باطلوي، لکه څنګه چې الله تعالى فرمايلي دي: ﴿... وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ لَحَبِطَ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٨٨﴾ [الأنعام: ٨٨]. ژباړه: «او که چېرې هغوى شرک کړى وَى (نو) له هغوى نه به خامخا ضايع شوي وو هغه عملونه چې دوى به کول» (الأنعام سورت: ٨٨ آيت).

د کوچني شرک له جملې څخه؛ د الله تعالى پرته په بل چا قسم خوړل دي؛ لکه په پيغمبر، کعبې، امانت او داسې نورو باندې قسم خوړل.

او همدارنګه د هغې له جملې: ريا او ځان ښودنه ده، او د دې عبارتونو ويل چې: "څه چې الله او ته وغواړې،" او "که الله او ته نه واى،" او "دا د الله او ستا له خوا دى،" او دې ته ورته نور عبارتونه.

مومن بايد له دې مشرکانه منکراتو څخه ځان وساتو او يو بل ته يې د پرېښودو نصيحت وکړو؛ ځکه چې له رسول الله صلى الله

علیه وسلم څخه ثابت دي چې فرمايلي يې دي: ژباړه: «څوک چې له اللّٰه پرته په بل چا قسم وخوري هغه کفر او يا شرک وکړ»[۱]. دا حديث احمد، ابوداود او ترمذي په صحيح سند سره روايت کړی دی.

او په صحيح حديث کې له عمر رضي اللّٰه عنه څخه روايت دی وايي: رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمايل: ژباړه: «که څوک غواړي چې قسم وکړي، نو په اللّٰه دې قسم وکړي يا دې چپ پاتې شي»[۲]. او همدارنګه رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم وفرمايل: ژباړه: «چا چې په امانت قسم وکړ؛ هغه زمونږ له ډلې څخه نه دی»[۳]. ابو داود روايت کړی دی.

او همدا رنګه رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم فرمايلي دي: ژباړه: «تر ټولو زيات وېروونکی شی چې زه د هغه په اړه پرتاسو ډارېږم هغه کوچنی شرک دی، نو د هغه په اړه پوښتنه ترې وشوه؟

(۱) ابو داود په (۳۲۵۱) شمېره روايت کړی دی.

(۲) بخاري د عبدالله څخه په (۲۶۷۹) شمېره، او مسلم په (۱٦٤٦) شمېره روايت کړی دی.

(۳) ابو داود په (۳۲۵۳) شمېره روايت کړی دی.

هغه وفرمايل: رياء (ځان ښوونه)»[١]. او هغه صلى الله عليه وسلم فرمايلي: ژباړه: «داسې مه وايئ چې: څه چې الله او فلانى وغواړي هغه کېږي، بلکې ووايئ: څه چې الله وغواړي او بيا يې فلانى وغواړي هغه کېږي»[٢]. نسائي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کوي چې يو کس وويل: اې د الله رسوله! هرڅه چې الله او ته وغواړې، هغه وفرمايل: ژباړه: «آيا تا زه د الله لپاره سيال وګرځولم؟ څه چې يوازې الله وغواړي»[٣].

دا حديثونه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم د توحيد ساتنې، د لوى او کوچني شرک په وړاندې د هغه د قوم خبردارى، او د دوى د ايمان د خونديتوب او د الله تعالى له عذاب او د هغه د عذاب او غضب له لاملونو څخه د دوى د خلاصون لپاره د هغه اندېښنه په ګوته کوي. نو الله تعالى دې هغه ته د دې لپاره غوره اجر ورکړي، په رېښتيا چې هغه صلى الله عليه وسلم پيغام ورساوه، او خبردارى يې ورکړ، او د الله لپاره يې د هغه بندګانو ته نصيحت وکړ، وَصَلَّى

(١) احمد په خپل مسند (٥/٤٢٨) کې روايت کړى دى.

(٢) ابو داود په (٤٩٨٠) شمېره روايت کړى دى.

(٣) ابن ماجه په (٢١١٧) شمېره روايت کړى دى.

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةً وَسَلَامًا دَائِمَيْنِ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ.

دا د اهل علم حاجیانو او د اللّٰه تعالی بلد الأمین او د رسول کریم علیه الصلاة والتسلیم په مدینه کې مقیم خلکو باندې واجب دي چې خلکو ته هغه څه ورزده کړي چې اللّٰه تعالی د دوی لپاره ټاکلي دي، او د هغو شرک او ګناهونو په اړه چې اللّٰه تعالی منع کړي دي، هغوی ته خبرداری ورکړي، او خپل نصیحت دې په روښانو او واضحو دلایلو وړاندې کړي: ترڅو خلک د تیارو څخه رڼا ته راوباسي، او هغه امانت ترسره کړي چې اللّٰه تعالی د هغه په ابلاغ او بیانولو مکلف کړي دي. اللّٰه تعالی فرمایي: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ...﴾ [آل عمران: ١٨٧]. ژباړه: «او کله چې اللّٰه له هغو خلکو پوخ لوظ واخیست چې کتاب ورکړ شوی و، چې خامخا به یې نورو خلکو ته بیانوئ او پټوئ به یې نه» (آل عمران سورت: ١٨٧ آیت).

د دې هدف دا دی چې: د دې امت علماوو ته خبرداری ورکړل شي چې د حق پټولو لپاره د اهل کتابو د ظالمانو لاره تعقیب نه کړي؛ او دا چې د راتلونکې په مقابل کې نړۍ ته ترجیح ورکړي، اللّٰه تعالی فرمایي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ

الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ [البقرة: ١٥٩ – ١٦٠]. ژباړه: «يقيناً کوم خلق چې هغه څه پټوي چې مونږ نازل کړي دي، چې هدايت او ښکاره دليلونه دي، له دې نه پس چې مونږ هغه په کتاب کې خلقو ته بيان کړي دي، دغه خلق (چې دي)، الله پر دوی لعنت کوي اولعنت ويونکي پر دوی لعنت وايي* مګر هغه کسان چې توبه وباسي او (د ځان) اصلاح وکړي او (د حق) بيان وکړي، پس دغه کسان، زه د هغوی توبه قبلوم او زه ښه توبه قبلوونکی، بې حده رحم کوونکی يم» (البقرة سورت: ١٥٩ – ١٦٠ آيتونه). قرآني آيتونه او نبوي احاديث په دې باندې دلالت کوي چې د الله تعالى لوري ته دعوت او بلنه ورکول او د هغه څه په لور بندګانو ته لارښوونه کول چې د هغه لپاره پيدا شوي دي د غوره عبادتونو او مهمو دندو څخه يو دي، او دا تر قيامت پورې د رسولانو او د هغو د پيروانانو لاره ده، لکه څنګه چې الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾﴾ [فصلت: ٣٣]. ژباړه: «او د خبرې په

لحاظ له هغه چا نه څوك ډېر ښه دی چې الله ته بلنه کوي او نېك عمل کوئ او وايي چې بېشکه زه له مسلمانانو څخه يم» (فصلت سورت: ۳۳ آيت)، او الله تعالى فرمايلي: ﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١٠٨﴾ [يوسف: ١٠٨]. ژباړه: «ته ووايه: دا زما لاره ده، د الله په طرف بلنه کوم، په ښه بيان او بصيرت سره، زه او هغه څوك چې زما پيروي کوي، او الله پاکي ده الله لره، او زه له شرك کوونکو څخه نه يم» (يوسف سورت: ۱۰۸ آيت).

او نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ژباړه: «چا چې د خير کار راهنمايي وکړه نو دې لره د هغه خير کار د کوونکي په شان ثواب دی»[١]. مسلم په خپل صحيح کې روايت کړی دی، او علي رضي الله عنه ته يې وفرمايل: ژباړه: «قسم په الله که چېرته ستا له امله الله يو سړي ته سمه لار وښيي دا درته له سرو اوښانو غوره ده»[٢]. د دې حديث پر صحت اتفاق شوی دی. او په دې معنا سره ډېر آيتونه او احاديث راغلي دي.

(١) مسلم په (١٨٩٣) شمېره روايت کړی دی.

(٢) بخاري په (٣٠٠٩) شمېره، او مسلم په (٢٤٠٦) شمېره روايت کړی دی.

د پوهې او ايمان خاوندانو ته لازمه ده چې خپلې هڅې څو چنده کړي ترڅو د الله تعالی لوري ته دعوت او بلنه ورکړي، او بندگانو ته د نجات د لارې لارښوونه وکړي، او د هلاکت د لاملونو په وړاندې خبرداری ورکړي، په ځانگړې توگه په دې زمانه کې چې خواهشات غالب شوي دي، ويجاړونکي اساسات او گمراه کوونکي شعارونه خپاره شوي دي، او د لارښوونې پلويان او دعوتگران لږ شوي دي او د الحاد او اباحيت پلويان او دعوتگران ډېر شوي دي. موږ له الله تعالی څخه مرسته غواړو، او له لوی او قادر الله پرته بل هېڅ ځواک او قوت نشته.

فصل

د طاعاتو د توښې اخيستلو مستحب والی

حاجيانو لپاره مستحب دي چې په مکه کې د خپلې استوګنې په اوږدو کې د الله تعالی ذکر، اطاعت، او نيک اعمال وکړي، او خپل لمونځونه او د بيت الله طواف زيات کړي؛ ځکه چې په حرم شريف کې نيک عملونه څو چنده حسابيږي، او همدارنګه په حرم شريف کې بد عملونه ډېره لويه او سخته (ګناه) ده (نسبت له نورو ځايونو څخه)، همدارنګه هغوی لپاره مستحب ده چې په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ډېر درود ووايي.

کله چې حاجيان وغواړي چې له مکې څخه ووځي، نو بايد د بيت الله طواف (طواف الوداع) دې وکړي؛ ترڅو چې د بيت الله طواف د هغوی آخري عمل وي چې تر سره کوي يې، پرته له هغو حيض او نفاس لروونکو ښځو څخه چې د هغوی لپاره طواف الوداع نشته؛ د ابن عباس رضى الله عنهما د حديث له مخې، چې وايي: **ژباړه**: «هغه خلکو ته امر وکړ چې د هغوی آخري عمل بايد د بيت الله سره وي، پرته له حيض لرونکو ښځو څخه چې هغوی ته

يې تخفيف وکړ»[١]. د دې حديث پر صحت اتفاق شوی دی.

کله چې هغه طواف الوداع پای ته ورساوه او وغواړي چې له مسجد څخه ووځي، نو بايد په خپله لاره او مخامخ دې روان شي تر څو چې ووځي، او دا هغه ته نه ښايي چې په شا تګ وکړي؛ ځکه چې دا نه له رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم څخه نقل شوی او نه هم د هغه له صحابه وو څخه، بلکې دا يو جوړ شوی بدعت دی، او رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي: **ژباړه:** «که څوک کوم کار وکړي او زمونږ د دين امر ورباندې نه وي نو هغه مردود دی»[٢]. او هغه صلی اللّٰه عليه وسلم فرمايلي: **ژباړه:** «او (په دين کې له نوښت څخه) ځان وساتئ؛ يقينا چې (په دين کې هر نوښت راوستل) بدعت دی او هر بدعت ګمراهي ده»[٣].

د اللّٰه تعالی څخه د هغه په دين کې د ثبات او له هغه څه څخه د خونديتوب غوښتنه کوو چې د هغه د دين خلاف دي، ځکه چې هغه سخي او مهربان ذات دی.

(١) بخاري په (١٧٥٥) شمېره، او مسلم په (١٣٢٨) شمېره روايت کړی دی.

(٢) ددی روايت تخريج مخکې تېر شوی دی.

(٣) مسلم د جابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه په (٨٦٧) شمېره روايت کړی دی.

فصل

د زيارت احكام او آداب يې

د حج څخه مخكې يا وروسته د نبي صلى اللّٰه عليه وسلم د جومات زيارت سنت دى؛ د ابو هريره رضى اللّٰه عنه په روايت سره په صحيحينو كې راغلي دي چې، هغه وويل: رسول صلى اللّٰه عليه وسلم وفرمايل: ژباړه: «زما پدې جومات كې يو لمونځ په نورو جوماتونو كې له زرو لمونځونو څخه غوره دى پرته له مسجد الحرام (بيت اللّٰه) څخه»[(١)]. او له ابن عمر رضي اللّٰه عنهما څخه روايت دى چې پيغمبر صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي: ژباړه: «زما پدې جومات كې يو لمونځ په نورو جوماتونو كې له زرو لمونځونو څخه غوره دى پرته له مسجد الحرام (بيت اللّٰه) څخه»[(٢)]. مسلم روايت كړى، له عبداللّٰه بن مسعود رضي اللّٰه عنه څخه روايت دى چې وايي: رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي: ژباړه: «زما په دې جومات كې يو لمونځ د مسجد الحرام پرته په بل هر جومات كې د زرو لمونځونو څخه غوره دى، او په مسجد الحرام كې يو لمونځ زما

(١) بخاري په (١١٩٠) شمېره، او مسلم په (١٣٩٤) شمېره روايت كړى دى.

(٢) مسلم په (١٣٩٥) شمېره روايت كړى دى.

د دې جومات د سلو لمونځونو څخه غوره دى»[١]. احمد، ابن خزيمه او ابن حبان روايت کړى دى.

له جابر رضي اللّٰه عنه څخه روايت دى چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم وفرمايل: **ژباړه:** «زما په دې جومات کې يو لمونځ د بل هر جومات له زرو لمونځونو څخه غوره دى، پرته له مسجد حرام څخه، او په مسجد حرام کې يو لمونځ د بل هر جومات له سل زره لمونځونو څخه غوره دى»[٢]. احمد او ابن ماجه روايت کړى دى، او په دې معنا سره ډېره حديثونه شته.

کله چې زيارت کوونکى جومات ته ورسېږي، نو مستحب دى چې د ننوتلو پر مهال خپله ښي پښه مخکې کړي او ووايي: (بِسْمِ اللّٰهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ، أَعُوْذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيْمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيْمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيْمِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ، اللّٰهُمَّ افْتَحْ لِيْ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ). **ژباړه:** «د اللّٰه په نوم، او د اللّٰه په رسول باندې دې درود او سلام وي، په لوى اللّٰه، د هغه په عزتمن مخ او قديم سلطنت له رټلى شوي شيطان څخه پناه نيسم، اې اللّٰه، زما لپاره د خپل د

---

(١) احمد په خپل مسند (٥/٤) روايت کړى دى.

(٢) ابن ماجه په (١٤٠٦) شمېره روايت کړى دى.

رحمت دروازې پرانيزه»[1].

لکه څرنګه چې دغه دعا په نورو ټولو جوماتونو کې د ننوتلو پر مهال ويل کېږي، او د هغه صلى الله عليه وسلم جومات ته د ننوتلو لپاره کومه ځانګړې ذکر نشته، بيا به دوه رکعته لمونځ وکړي او په هغو کې له الله څخه د هغه څه لپاره دعا او غوښتنه کوي چې د دنيا او آخرت خير په کې وي، که دغه دوه رکعته لمونځ په روضه شريفه کې وکړي، نو دا غوره ده؛ د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قول پر اساس چې فرمايي: **ژباړه**: «زما د کور او منبر ترمنځ د جنت د باغچو څخه يوه باغچه ده»[2]. بيا، د لمانځه وروسته، د رسول الله صلى الله عليه وسلم او د هغه د دوو ملګرو (ابوبکر او عمر رضى الله عنهما)، د قبرونو زيارت به وکړي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قبر مخامخ به په ادب او ټيټ غږ سره ودرېږي او سلام به وکړي او ودې وايي: (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ)، لکه څرنګه چې په سنن ابي داود کې په حسن سند

---

(۱) مسلم په (۷۱۳) شمېره روايت کړی دی.

(۲) بخاري د عبدالله بن زيد المازني څخه په (۱۱۹۵) شمېره، او مسلم په (۱۳۹۰) شمېره روايت کړی دی.

سره، د ابو هريره رضى اللّٰه عنه په روايت، چې هغه وويل: رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم وفرمايل: ژباړه: «هېڅوک پر ما سلام نه اچوي مگر دا چې اللّٰه تعالى ماته زما روح راگرځوي چې زه ورته ځواب ورکړم»[١]. كه زيارت كوونكى د سلام پر مهال ووايي: (السَّلامُ عَلَيْك يَا نَبِيَّ اللّٰه، السَّلامُ عَلَيْك يَا خِيْرَةَ اللّٰهِ مِنْ خَلْقِهِ، السَّلامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ وَإِمَامَ الْمُتَّقِيْنَ، أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَّغْتَ الرِّسَالَةَ وَأَدَّيْتَ الْأَمَانَةَ وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ وَجَاهَدْتَ فِيْ اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِ)، كومه ستونزه نشته، ځكه چې دا ټول د هغه صلى اللّٰه عليه وسلم له صفتونو او فضيلتونو څخه دي، او هغه صلى اللّٰه عليه وسلم باندې دې درود ووايي او دعا دې ورته وكړي؛ ځكه چې په شريعت كې دا شرعي حكم دى چې د هغه صلى اللّٰه عليه وسلم لپاره دعا او درود يوځاى كول جائز دي؛ د اللّٰه تعالى د دې وينا د عملي كولو له مخې: ﴿إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ۝٥٦﴾ [الأحزاب: ٥٦]. ژباړه: «بېشكه اللّٰه او د هغه ملايك په نبي درود وايي، اى هغو

---

(١) ابو داود په (٢٠٤١) شمېره روايت كړى دى.

کسانو چې ايمان يې راوړی دی! تاسو په دغه (نبي) باندې درود وايئ او سلام وايئ، سلام ويل» (الأحزاب سورت: ٥٦ آيت)، بيا به ابو بکر او عمر رضی اللّٰه عنهما ته سلام وکړي، او د هغوی لپاره دې دعا وکړي او له اللّٰه تعالی څخه دې وغواړي چې له دوی څخه راضي شي.

کله چې ابن عمر رضی اللّٰه عنهما به رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم او د هغه دوو ملګرو ته سلام کاوه، نو معمولا به يې له دې څخه زيات نه ويل: ژباړه: «سلام دې وي پر تا، اې د اللّٰه رسوله، سلام دې وي پر تا، اې ابو بکره، سلام دې وي پر تا، اې زما پلار جانه!»[1] بيا به روان شو.

دا زيارت يوازې د نارينه وو لپاره په ځانګړې ډول جواز لري، اما د ښځو لپاره د هيڅ قبر زيارت کول جواز نلري، لکه څنګه چې د پيغمبر صلی اللّٰه عليه وسلم څخه ثابت شوي چې: ژباړه: «لعنت دې وي پر هغو ښځو چې قبرونو ته ځي او پر قبرونو باندې جوماتونه او څراغونه جوړوي»[2].

---

(١) ابو داود په شمېره (٢٠٤١) روايت کړی دی.

(٢) ابو داود په شمېره (٣٢٣٦) شمېره روايت کړی دی.

اما مدينې ته تګ ترڅو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په جومات کې لمونځ وکړي، او هلته دعا وکړي، او همداسې نور شيان چې په ټولو جوماتونو کې مشروع دي، دا د هرچا لپاره مشروع دي؛ د هغو احاديثو پر بنياد چې مخکې ذکر شوي دي.

د زيارت کوونکي لپاره سنت ده چې پنځه وخته لمونځونه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په جومات کې وکړي، او هلته دې ذکر، دعا او نفلي لمونځونه ډېرې وکړي؛ ترڅو د لوی اجر له فرصت څخه ګټه پورته کړي.

په روضه شريفه کې ډېر نفلي لمونځونه کول مستحب دي؛ د کوم فضيلت له مخې چې مخکې صحيح حديث کې ذکر شو، کوم چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا وينا ده: **ژباړه:** «زما د کور او منبر ترمنځ د جنت د باغچو څخه يوه باغچه ده»[(١)].

اما د فرض لمانځه لپاره؛ زيارت کوونکی او نور بايد مخکې لاړ شي، او څومره چې امکان ولري لومړی صف دې وساتي، حتی که هغه په مخکينۍ نوې ابادۍ کې هم وي ؛ ځکه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحيحو احاديثو کې راغلي دي چې د

(١) ددی راويت تخريج مخکې تېر شوی دی.

لومړی صف لپاره يې هڅونه او ترغيب کولو، لکه څنګه چې هغه صلی اللّٰه عليه وسلم په دې حديث کې فرمايي: ژباړه: «که خلک د اذان او د لومړي صف په فضيلت او اجر پوه شي، او د دې فضيلت او اجر د ترلاسه کولو لپاره بله لاره نه وي بغير د پچه اچوني څخه، نو دوی به پچه اچونه کړې وی»[1]. متفق عليه، او لکه څنګه چې هغه صلی اللّٰه عليه وسلم خپلو اصحابو ته وفرمايل: ژباړه: «مخکې راشئ او ما پسې اقتدا وکړئ، او هغه کسان چې ستاسو شاته دي هغوی دې تاسو ته نږدې شي او ستاسو تر شا دې ودرېږي. ځيني د تل لپاره (په صفونو کې) وروسته ودرېږي تر هغه چې اللّٰه تعالی دوی (له خپل رحمت څخه يا د ښو کارونو له غوښتنې او تمې څخه) وروسته کړي»[2]. مسلم روايت کړی دی.

ابو داود د عائشې رضی اللّٰه عنها په روايت سره په حسن سند سره روايت کړی چې پيغمبر صلی اللّٰه عليه وسلم وفرمايل: ژباړه: «يو سړی به تل د مخکني صف څخه وروسته پاتې کېږي تر

(١) بخاري په (٦١٥) شمېره، او مسلم په (٤٣٧) شمېره روايت کړی دی.

(٢) مسلم د ابو سعيد الخدري رضي الله عنه څخه په (٤٣٨) شمېره کې روايت کړی دی.

هغه چې الله يې په اور کې وروسته پاتې کړي»[١]. او د هغه صلى الله عليه وسلم څخه ثابت دی چې خپلو اصحابو ته يې وفرمايل: ژباړه: «ايا داسې صف نه جوړوئ څنګه چې ملايکې د خپل رب پر وړاندې صف جوړوي؟ هغوی وويل: اې د الله رسوله، ملائکې د خپل رب په وړاندې څنګه صفونه جوړوي؟! هغه وفرمايل: هغوی لومړني صفونه بشپړوي، او په صف کې سره نږدې ودرېږي»[٢]. مسلم روايت کړی.

په دې معنى سره ډېر حديثونه شته، او دا د هغه صلى الله عليه وسلم جومات او نورو جوماتونو لپاره عام دی، مخکې او وروسته له زيادت څخه، دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ثابت شوي دي، چې هغه به خپل صحابه کرام د صفونو ښي خوا ته هڅول، او دا معلومه خبره ده چې د هغه په جومات کې د لومړي صف ښي خوا د روضې څخه بهر دی، نو له دې څخه دا معلومه شوه چې د لومړيو صفونو، او د صفونو ښي خوا، روضې شريفې

(١) ابو داود په (٦٧٩) شمېره روايت کړی دی، چې لفظ يې دا دی: «لا يزال قوم يتأخرون عن الصف الأول حتى يؤخرهم الله في النار».

(٢) مسلم د جابر بن سمرة په (٤٣٠) شمېره روايت کړی دی.

باندې په پاملرنه کې لومړيتوب لري، او دا چې د لومړيو صفونو ښي خوا تا پاملرنه کول په روضې کې تر لمونځ کولو اولويت لري، او دا روښانه او څرګنده ده د هغه چا لپاره چې په دې باب کې ذکر شوي حديثونه کې تأمل او فکر و کړي. اللّٰه توفيق ورکوونکی دی.

او هيڅوک اجازه نه لري چې حجره لمس او يا يې ښکل کړي، يا يې طواف وکړي؛ ځکه چې دا له سلف صالحو څخه نه دی نقل شوی، بلکې دا يو منکر بدعت دی.

او هېچ چا لپاره دا جواز نه لري چې له رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم څخه د حاجت او اړتيا پوره کولو، د سختيو لرې کولو، ناروغ ته شفا ورکول، او داسې نورو شيانو غوښتنه وکړي؛ ځکه چې دا ټول شيان يوازې له اللّٰه تعالی څخه غوښتل کېږي، او له مړو څخه يې غوښتل د اللّٰه تعالی سره شريک نيول او له هغه پرته د بل چا عبادت کول دي، د اسلام دين په دوو اصولو ولاړ دی:

يو له هغو څخه: دا چې د اللّٰه تعالی پرته د بل چا عبادت ونه شي.

دويم: دا چې د هغه عبادت و نه شي مګر په هغه څه چې اللّٰه تعالی او رسول صلی اللّٰه عليه وسلم شرع (روا) کړي وي.

دا د لا إله إلا اللّٰه، وأن محمدا رسول اللّٰه، د شهادت معنی ده

چې: له الله پرته (په حقه) بل معبود نشته او محمد د الله رسول دی.

او همدارنګه، هېچا لپاره جواز نه لري چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د شفاعت غوښتنه وکړي، ځکه چې دا د الله تعالی په واک کې دی، نو باید یوازې له هغه څخه وغوښتل شي، لکه څنګه چې الله تعالی فرمایلي دي: ﴿قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا...﴾ [الزمر: ٤٤]. ژباړه: «ورته ووایه چې سپارښت ټول د الله په واک کې دی» (الزمر سورت: ٤٤ آیت).

نو ته ویلی شي چې: "اې الله، زما باره کې د خپل پیغمبر شفاعت قبول کړه، اې الله زما باره کې د خپلو ملایکو او مومنو بندګانو لپاره شفاعت قبول کړه، اې الله، زما باره کې زما نا بالغ مړه شوي ماشومان سپارش کوونکي کړه"، او داسې نور. اما د مړو څخه هېڅ شی نه غوښتل کېږي، نه شفاعت او نه بل څه، که هغوی پیغمبران وي او یا بل څوک وي؛ ځکه چې دا روا نه ده، او دا ځکه چې د مړ شوي کس عملونه قطع شوي دي، پرته له هغو کسانو چې د شریعت څښتن مستثنی کړي دي.

په صحیح مسلم کې له ابوهریره رضي الله عنه څخه روایت

دی چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم فرمایلي: ژباړه: «کله چې بني آدم مړ شي، نو د هغه عملونه قطع کېږي، پرته له دريو شیانو: صدقه جاريه، ګټور علم، او صالح اولاد چې د هغه لپاره دعا کوي»(۱).

د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم څخه د شفاعت غوښتنه د هغه په ژوندون او د قیامت په ورځ جائز دی، ځکه چې وړتیا یې لري، نو هغه کولی شي خپل رب ته وړاندې شي او د غوښتونکي لپاره سوال وکړي، لېکن په دنیا کې، دا خو معلومه خبره ده، او دا د هغه لپاره ځانګړې نه ده، بلکې دا د هغه او نورو لپاره عام ده، نو مسلمان لپاره جواز لري چې خپل ورور ته ووایي: زما لپاره رب ته د دې او د دې شفاعت وکړه، په دې معنا چې: زما لپاره له اللّٰه څخه دعا وغواړه، هغه څوک چې دا ورته ويل کېږي کولی شي له اللّٰه څخه وغواړي او د خپل ورور لپاره شفاعت وکړي که چېرته غوښتل شوی څيز هغه څه وي چې اللّٰه تعالی یې غوښتل مباح ګرځولی وي.

او د قیامت په ورځ به هېڅ څوک د اللّٰه تعالی له اجازې پرته

---

(۱) مسلم له ابو هريرة رضي الله عنه څخه په (۱٦۳۱) شمېره روايت کړی دی.

د شفاعت کولو اجازه ونلري، لکه څنګه چې الله تعالی فرمايلي دي: ﴿... مَنْ ذَا الَّذِی يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ...﴾ [البقرة: ٢٥٥].

ژباړه: «څوک دی چې د هغه له اجازې پرته د هغه پر وړاندې سپارښتنه وکړي» (البقرة سورت: ٢٥٥ آيت) .

د مړيني حالت يو ځانګړی حالت دی، چې د انسان د مرګ څخه مخکې او پس له مرګه د بياژوندي کېدو او حشر ميدان ته حاضرېدلو حالتونو سره يوځای کول جواز نه لري، ځکه چې د مړي عمل قطع شوی دی او هغه يوازې د خپل حياتي ګټو (ثوابونو) پورې تړلی دی، مګر هغه څه چې شريعت استثنا کړي وي، د مړو څخه د شفاعت غوښتنه د شريعت له خوا استثنا شوې نه دی، نو د دې عمل هغو پورې تړل جائز نه دي، په دې اړه هيڅ شک نشته چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د مړيني وروسته يو برزخي ژوند (د قبر او قيامت ترمنځ ژوند) لري چې د شهيدانو د ژوند څخه ډېر کامل دی، خو دا ژوند د هغه د دنيوي ژوند او د قيامت د ژوند سره ورته نه دی، بلکې دا يو ځانګړی ژوند دی چې حقيقت او کيفيت يې يوازې الله سبحانه و تعالی ته معلوم دی، په دې اساس، په تېر شوي حديث شريف کې رسول الله صلی الله

عليه وسلم فرمايي: ژباړه: «هيڅ څوک پر ما سلام نه اچوي مګر دا چې اللّٰه تعالی ماته زما روح راګرځوي چې زه ورته ځواب ورکړم»[(١)].

نو دا په دې دلالت کوي چې هغه مړ دی، او روح يې له بدنه وتلی دی، مګر کله چې هغه ته سلام وشي نو بېرته ځواب ورکوي، او هغه نصوص چې د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم په مړينې باندې دلالت کوي، له قرآن او سنت څخه معلومېږي، او دا هغه موضوع ده چې د پوهانو ترمنځ پرې اتفاق شوی دی، مګر دا د هغه د برزخي ژوند مانع نه ګرځي، لکه څنګه چې د شهيدانو د برزخي ژوند مانع نه ګرځي، کوم چې د اللّٰه تعالی په دې قول کې ذکر شوي دي: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴿١٦٩﴾﴾ [آل عمران: ١٦٩]. ژباړه: «او د اللّٰه په لاره کې پر وژل شويو کسانو باندې هېڅکله د مړيو ګمان مه کوه، بلکې (هغوی) ژوندي دي، د خپل رب په نزد هغوی ته رزق ورکول کېږي» (آل عمران سورت: ١٦٩ آيت).

موږ په دې مسئله کې تفصيلي بحث د دې لپاره وکړ چې اړتيا

(١) ددې روايت تخريج مخکې تېر شوی دی.

يې وه، ځکه چې د خلکو ډېرى شمېر په دې مسأله کې شبهې کې واقع کېږي، چې شرک او د مړو عبادت ته بلنه ورکوي. له اللّٰه تعالى څخه غواړو چې موږ او ټول مسلمانان له هر هغه څه څخه خوندي وساتي چې د هغه له شريعت سره په ټکر کې وي، او اللّٰه ښه پوهېږي.

او دا چې ځينې زائرين د هغه صلى اللّٰه عليه وسلم د قبر ترخنګ غږ پورته کوي، او هلته د اوږدې مودې لپاره ولاړ وي، دا د مشروع عمل خلاف دي؛ ځکه چې اللّٰه تعالى امت منع کړى دى له دې چې خپل اوازونه د نبي له اواز څخه پورته کړي، او يا ده ته په اوچت اواز خبره وکړي، لکه دوى چې يو بل ته آواز اوچتوي، او هغوى يې هڅولي چې د هغه په حضور کې خپل اوازونه ټيټ کړي، د اللّٰه تعالى په دې قول سره: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝٢ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٣﴾ [الحجرات: ٢ – ٣].

ژباړه: «اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى! تاسو خپل

اوازونه د نبي د اواز له پاسه مه پورته کوئ، او مه ده ته په اوچت اواز خبره کوئ، لکه ستاسو د ځينو له ځينو نورو سره د اواز اوچتولو په شان، له دې وجې چې ستاسو عملونه به برباد شي او تاسو به پوه نه وئ * بېشکه هغه کسان چې د اللّٰه د رسول په وړاندې خپل اوازونه ټيټوي ؛ دغه هغه کسان دي چې اللّٰه د دوی زړونه د تقویٰ (او پرهېزګارۍ) لپاره ازمايلي دي، د دوی لپاره بخښنه او ډېر لوی اجر دی» (الحجرات سورت: ۲ – ۳ آيتونه).

ځکه چې د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم قبر ته نېږدې د اوږدې مودې لپاره ودرېدل او د سلام تکرارول، د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم پر قبر ګڼه ګوڼه، شور او لوړ اوازونه رامينځته کوي، او دا د هغه څه سره خلاف دي چې اللّٰه تعالی په دې پرېکنده آيتونو کې د مسلمانانو لپاره تاکلي دي، او هغه صلی اللّٰه عليه وسلم په ژوندون او له مرګ څخه وروسته محترم دی، نو دا يو مومن ته مناسبه نه ده چې د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم پر قبر داسې کار وکړي چې د شريعت له ادابو خلاف وي.

او همدارنګه، هغه څه چې ځينې زائرين او نور يې کوي، چې د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم قبر سره نېږدې د دعا کولو کوښښ کوي، قبر ته مخ اړوي او لاسونه پورته کوي، او دعا کوي، دا ټول

هغه څه دي چې د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم د اصحابو سلف صالح او د هغوى د پيروانو خلاف عمل دى، بلکې دا د نوي جوړ شويو نوښتونو او بدعتونو څخه دي، او پيغمبر اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي: ژباړه: «تاسې زما او د هدايت موندونکو راشدينو خلفاوو په سنتو کلکې منګولې ولګوئ، د ژامې غاښونه پرې کلک کړئ او په دين کې له نويو طريقو راوېستلو څخه ځان وساتئ، ځکه چې (په دين کې) هر نوښت بدعت دى او هر بدعت ګمراهي ده»(۱). ابو داود او نسائي په حسن اسناد سره روايت کړى دى.

او هغه صلى اللّٰه عليه وسلم فرمايلي: ژباړه: «چا چې زمونږ په دين کې نوي شيان را پيدا کړل چې له هغې څخه نه وي، هغه مردود دي»(۲). بخاري او مسلم روايت کړى دى، او د مسلم په بل روايت کې: ژباړه: «که څوک کوم کار وکړي او زمونږ د دين امر

(۱) ابو داود د العرباض بن سارية د حديث څخه په (٤٦٠٧) شمېره روايت کړى دى.

(۲) ددې ورايت تخريج مخکې تېر شوى دى.

وربانديې نه وي نو هغه مردود دی»[١].

علي بن الحسين زين العابدين رضي اللّٰه عنه يو سړی وليد چې د رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم په قبر دعا کوي، نو هغه يې له دې کار څخه منع کړ او ويې ويل: ايا زه تاسو ته هغه حديث ونه وايم چې ما له خپل پلار خپل نيکه څخه اورېدلی دي، له رسول صلى اللّٰه عليه وسلم څخه روايت دی چې فرمايي: ژباړه: «زما قبر عيد (د مېلې ځای) مه ګرځوئ، او مه مو کورونه قبرونه جوړوئ، او پر ما درود ووایاست؛ ځکه ستاسو درود ماته رسيږي هر چېرې چې ياست»[٢]. حافظ محمد بن عبدالواحد المقدسي په خپل کتاب (الأحاديث المختارة) کې روايت کړی دی.

او همدارنګه هغه څه چې ځينې زائرين پر رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم بانديې د سلام کولو پر مهال يې کوي چې خپل ښي لاس د چپ لاس په سر، او بيا يې د سينې څخه پورته يا لاندې کېږدي، لکه د لمونځ کوونکي په څېر، نو په دې شکل پر رسول اللّٰه

---

(١) ددی ورايت تخريج مخکې تېر شوی دی.

(٢) د زين العابدين روايت چې شيخ حافظ المقدسي ته يې منسوب کړی، او حديث يې احمد په المسند (٣٦٧/٢) کې له کيسې پرته نقل کړی.

صلی اللّٰه علیه وسلم باندې سلام کول جواز نه لري، او نه هم کله چې نورو پاچاهانو، مشرانو او نورو ته سلام کوو؛ ځکه چې دا د ذلت، تسلیمۍ او عبادت یوه بڼه ده چې یوازې اللّٰه تعالی لپاره ښايي، لکه څنګه چې حافظ ابن حجر رحمه اللّٰه په الفتح کې د علماوو په حواله روایت کړی دی، او دا موضوع د هغه چا لپاره روښانه او واضحه ده چې د مقام په اړه فکر وکړي او هدف يې د سلف صالحو د لارښوونو تعقيبول وي.

او هغه څوک چې تعصب، خواهشات، ړوند تقليد او بد ګمانونه ورباندې غالب شي او د سلف صالحو د لارښوونو دعوتګرانو باندې بد ګمان ولري، نو د هغه موضوع اللّٰه ته وسپارل شي، او موږ له اللّٰه څخه د ځان او د هغه لپاره د لارښوونې او برياليتوب غوښتنه کوو، ترڅو حق ته پر هر څه لومړيتوب ورکړو، ځکه چې هغه تعالی تر ټولو غوره مسؤل دی.

او دا هغه څه چې ځينې خلک يې له لرې څخه د شريف قبر لوري ته مخ ګرځوي او په سلام يا دعا کولو سره خپلې شونډې خوځوي، دا ټول د هغو بدعتونو په څېر دي چې له هغه څخه مخکې شوي وو، او مسلمان ته نه ښايي چې په خپل دين کې هغه څه نوي کړي چې اللّٰه تعالی يې اجازه نه وي ورکړې، او په دې

عمل سره هغه جفا او خيانت ته نيږدې دی تر دې چې وفادارۍ او پاکوالي ته نږدې وي، او امام مالک رحمه الله دغه عمل او دې ته ورته نور عملونه غندلي او د هغه څخه يې انکار يې کړی دی، او ويلي يې دي: «د دې امت وروستۍ برخه نه اصلاح کېږي مګر په هغه څه چې لومړنۍ برخه يې پرې اصلاح شوې وه».

او دا معلومه خبره ده چې د دې امت د لومړني خلکو اصلاح د پيغمبر صلی الله عليه وسلم او د هغه د راشدينو خليفه ګانو، او د هغه د اصحابو او د هغوی د پيروانو د لارې تعقيب کول وو، او د دې امت وروستي خلک به هغه وخت اصلاح شي چې هماغه لاره تعقيب او پر منهج يې عمل وکړي.

الله تعالی دې مسلمانانو ته په دنيا او آخرت کې د هغه څه توفيق ورکړي چې په هغې کې د هغوی ژغورنه، خوښي او عزت وي، هغه سخي او کريم ذات دی.

پاملرنه

د پيغمبر عليه الصلاة والسلام د قبر د زيارت کولو حکم

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قبر زيارت کول د حج لپاره واجب يا شرط نه دی، لکه څنګه چې ځيني عام خلک او هغوی ته ورته خلک فکر کوي، بلکې دا د هر هغه چا لپاره مستحب ده چې د نبوي جومات زيارت کوي او يا جومات ته نږدې وي.

خو څوک چې له مديني څخه لرې وي، هغه ته د قبر د زيارت په نيت سفر کول لازم نه ده، خو د هغه لپاره د مسجد نبوي د زيارت په نيت سفر کول سنت دي، نو کله چې هغه هلته ورسېږي، د قبر شريف او د صاحبينو قبر زيارت دې وکړي. د هغه صلى الله عليه وسلم او د صاحبينو د قبرونو زيارت د مسجد نبوي په زيارت کې شامليږي، لکه څنګه چې په صحيحينو کې ثابت شوي دي چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ژباړه: «له دريو جوماتونو پرته په سفر مه ځئ چې هغه: مسجد الحرام، زما دغه جومات، او بيت المقدس دی»[1].

(۱) بخاري د ابو هريرة څخه په (۱۱۸۹) شمېره، او مسلم په (۱۳۹۷) شمېره روايت

که د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم قبر او یا د بل چا قبر ته سفر کول مشروع وی، نو هغه به امت په دې اړه لارښوونه او د فضیلت بیان به یې کړی وی؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم د خلکو لپاره تر ټولو ډېر نصیحت کوونکی، او اللّٰه تعالی باندې تر ټولو پوه او تر ټولو زیات له اللّٰه تعالی څخه وېرېدوونکی و، او ښکاره پیغام یې ورساوه، او خپل امت ته یې د هر ښه کار لارښوونه وکړه او له هر بد کار څخه یې خبرداری ورکړ، نو دا به ثنګه وي، چې هغه د درېوو جوماتونو پرته نورو ته د سفر کولو څخه منع کړې ده، او فرمايي: ژباړه: «زما د قبر (څخه د اختر) میله مه جوړوئ، او خپل کورونه مو مقبرې مه ګرځوئ، او پر ما درود ووایئ، یقینا تاسو چې هر چېرې یاست ستاسو درود ماته رسېږي»(۱).

او دا ویل چې د مسافر لپاره د رسول اللّٰه صلی اللّٰه علیه وسلم د قبر زیارت کول جائز دي، دا د دې لامل کېږي چې د قبر عبادت وشي، او دا هماغه محذور عمل دی چې رسول اللّٰه صلی

کړی دی.

(۱) ددې روایت تخریج مخکې تېر شوی دی.

الله علیه وسلم ترې وېره درلوده؛ کوم چې مبالغه او حد نه زیات توصیف کول دي، لکه څنګه چې ډېری خلک د دې عقیدې له امله چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قبر زیارت ته سفر کول مشروع عمل دی، په دې کې ښکېل شوي دي.

په دې باب کې روایت شوي حدیثونه چې د هغو کسانو لخوا د ثبوت په توګه کارول کېږي چې وايي د رسول الله صلی الله علیه وسلم قبر ته سفر کول مشروع عمل ده، دا هغه حدیثونه دي چې ضعیف سندونه لري، بلکې موضوعي او جعلي دي، لکه څنګه چې حفاظو د دې حدیثونو د ضعف په اړه خبرداری ورکړی دی؛ لکه دارقطني، البیهقي، حافظ ابن حجر او داسې نور.

نو دا جواز نه لري چې د هغو صحیحو احادیثو سره مخالفت وشي چې د دریو جوماتونو پرته نورو ځایونو ته سفر کول حرام دي.

دلته، تاسو لوستوونکو ته په دې برخه کې ځینې موضوعی حدیثونه بیانوم؛ ترڅو هغه حدیثونه وپېژنئ او هغې باندې له دوکه کېدو څخه ځان وساتئ:

لومړی: «څوک چې حج وکړي او زما زیارت و نه کړي هغه زما سره جفا کړې ده».

دويم: «څوک چې زما له مرګه وروسته زما زيارت وکړي، داسې ده لکه چې زما په ژوندون کې يې زما زيارت کړی وي».

دريم: «څوک چې په يوه کال کې زما او زما د پلار ابراهيم زيارت وکړي، زه هغه ته د الله له خوا د جنت ضمانت ورکوم».

څلورم: «څوک چې زما د قبر زيارت وکړي زما شفاعت هغه ته واجب شو».

دا حديثونه او دې ته ورته نور حديثونه د پيغمبر صلی الله عليه وسلم له خوا نه دي ثابت شوي.

حافظ ابن حجر په (التلخيص) کې - د ډېرو روايتونو له ذکر کولو وروسته - وويل: د دې حديث ټولې طريقې ضعيفې دي.

او حافظ العقيلی ويلي دي: په دې باب کې هېڅ شی صحيح نه دي.

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله تاييد کړی چې دا ټول حديثونه موضوعي او جعلي دي. او تا ته د دې په اړه د هغه پوهه، حفظ او معلومات کافي ده.

که چېرې له دې احاديثو څخه کوم شی ثابت وی، نو صحابه کرامو رضي الله عنهم به لومړني خلک وو چې په دې باندې يې عمل کړی وی، او امت ته به يې بيان کړی وای او دې ته به يې

دعوت ورکړی وی؛ ځکه چې هغوی د پیغمبرانو وروسته غوره خلک وو، او د اللّٰه تعالی په حدودو باندې او هغه څه چې اللّٰه تعالی د خپلو بندګانو لپاره وضع کړي دي ډېره پوهه يې درلودله، او هغوی د اللّٰه تعالی او د هغه مخلوق ته ډېر نصیحت کوونکي وو، نو کله چې له هغوی څخه په دې اړه هېڅ شی نه دي بیان شوي، دا په دې دلالت کوي چې دا غیر مشروع عمل ده.

که چېرې له دې څخه کوم شی صحیح شي، نو دا به په شرعي زيارت باندې حمل وي چې په هغه کې یوازې د قبر لپاره سفر کول نشته؛ ترڅو د احادیثو ترمنځ جمع راشي. او اللّٰه سبحانه وتعالی تر ټولو ښه پوه دی.

فصل

د مسجد قبا او البقيع د زيارت مستحب والی

د مديني د زيارت کوونکو لپاره مستحب ده چې د قبا جومات زيارت او هلته لمونځ وکړي؛ ځکه چې په صحيحينو کې د ابن عمر رضی اللّٰه عنهما څخه روايت دی چې وايي: **ژباړه:** «پيغمبر صلی اللّٰه عليه وسلم به سپور او په پښو مسجد قبا ته تللو او هلته به يې دوه رکعته لمونځ کاوه»[1]، او له سهل بن حنيف رضي اللّٰه عنه څخه روايت دی چې وايي: رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم فرمايلي دي: **ژباړه:** «څوک چې په خپل کور کې طهارت وکړي او بيا مسجد قبا ته راشي او هلته لمونځ وکړي، هغه ته د عمرې برابر ثواب ورکول کېږي»[2].

د هغه لپاره سنت ده چې د البقيع، او د شهيدانو د قبرونو او د حمزه رضي اللّٰه عنه د قبر زيارت وکړي؛ ځکه چې رسول اللّٰه صلی اللّٰه عليه وسلم به د هغوی زيارت کاوه او دعا به يې ورته کوله، د هغه صلی اللّٰه عليه وسلم د دې قول پر بنياد: **ژباړه:** «د قبرونو

---

(۱) بخاري په شمېره (۱۱۹۳)، او مسلم په شمېره (۱۳۹۹) روايت کړی دی.

(۲) ابن ماجه په شمېره (۱٤۱۲) روايت کړی دی.

زيارت وکړئ، ځکه چې هغه تاسو ته آخرت درياد وي»[1]. مسلم روايت کړی دی.

رسول الله صلى الله عليه وسلم به خپلو اصحابو ته زده کړه وركوله چې كله د قبرونو زيارت ته ځي دا دې ووايي: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّه لَلَاحِقُونَ، أَسْأَلُ اللَّه لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ). ژباړه: «سلام دې وي پر تاسو اې د دې خاورې مومنانو او مسلمانانو ساكنينو، او هر كله چې الله اراده وكړي موږ به تاسو سره يوځای شو، له الله څخه د ځان او تاسو لپاره د هوساينې او عافيت غوښتنه کوو»[2]. مسلم د سليمان بن بريده، هغه د خپل پلار له حديث څخه روايت کړی دی.

ترمذي د ابن عباس رضى الله عنهما څخه روايت كوي چې هغه وويل: رسول الله صلى الله عليه وسلم د مدينې د قبرونو څخه تېر شو او خپل مخ يې هغوی ته وګرځاوه او ويې فرمايل: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، يَغْفِرُ اللَّه لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُمْ سَلَفُنَا، وَنَحْنُ

(۱) مسلم په شمېره (۹۷٦) روايت کړی.
(۲) مسلم په شمېره (۹۷٥) روايت کړی دی.

بِالأَثَرِ) ژباړه: «سلام دې وي پر تاسو، اې د قبرونو ساکنينو! اللّٰه تعالى دې موږ او تاسو ته بخښنه وکړي، تاسو زموږ مخکښي ياستئ او موږ ستاسو په قدمونو پسې روان يو»(۱).

له دې احاديثو څخه دا معلومه شوه چې د قبرونو د زيارت څخه مقصد د آخرت يادول، د مړو سره ښه کول، د هغوی لپاره دعا کول او پر هغوی رحمت ويل دي.

اما د هغوی زيارت د دې مقصد لپاره چې د هغوی د قبرونو سره دعا وکړي او يا ورسره د عبادت لپاره کيني او يا ترې د اړتياوو د پوره کولو او يا ناروغانو ته د شفا ورکولو غوښتنه وکړي او يا د اللّٰه تعالى نه د دوی په واسطه او يا د دوی د مقام په خاطر او يا داسې نور څه وغواړي، نو دا زيارت بدعت دی چې نه اللّٰه تعالى او نه د هغه رسول روا کړی، او نه هم سلف صالحينو رضي اللّٰه عنهم کړی، بلکې دا د هغه هجر (پرېښودلو) څخه دی چې رسول اللّٰه صلى اللّٰه عليه وسلم ترې منع کړی، لکه څرنګه چې يې فرمايلي دي: ژباړه: «د قبرونو زيارت وکړئ، بد او قبيح الفاظ مه

---

(۱) ترمذي په شمېره (۱۰۳۵) روايت کړی دی.

استعمالوئ»[۱].

او دا ذکر شوي مسايل په دې کې سره يو ځای شوي دي چې دا ټول بدعت دي، خو درجې يې سره توپير لري، ځينې يې بدعت دي خو شرک نه دي؛ لکه د قبرونو تر څنګ د الله تعالی څخه غوښتنه کول، او يا د الله تعالی څخه د مړي په حق او يا د هغه د مقام په لحاظ غوښتنه کول او ورته نورې غوښتنې، او ځينې يې لوی شرک دي، لکه د مړو څخه غوښتنه کول او د هغوی څخه مرسته غوښتل، او دې ته ورته نورې غوښتنې.

او مخکې په تفصيل سره د دې موضوع بيان شوی دی. نو پام وکړه او با خبره اوسه، او د خپل رب څخه د حق لوري ته د توفيق او هدايت غوښتنه وکړه، ځکه يوازې هغه سبحانه و تعالی دی چې توفيق ورکوي او هدايت ورکوونکی دی، پرته له هغه (په حقه) هيڅ معبود نشته، او پرته له هغه هيڅ رب نشته.

دا اخري ځيز و چې موږ غوښتل چې وې ليکو، والحمد لله أولا وآخرا، وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُوْلِهِ وَخِيرَتِهِ مِنْ

---

(۱) مسلم د ابن بريده چې هغه د خپل پلار څخه روايت کړی په (۹۷۷) شمېره نقل کړی دی.

خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ.

لیک لړ

د لیکوال سریزه..١
فصل: د حج او عمرې د فرضیت د ثبوت په اړه او د هغو په ادا کولو کې اقدام کول........٦
فصل: د گناهونو څخه د توبې وجوب او د ظلم څخه خلاصون..................................١١
فصل: کله چې حاجي میقات ته ورسیږي دغه کارونه دې ترسره کړي........................١٩
فصل: مکاني میقاتونه او د هغې تحدیدول..٢٧
فصل: د هغه چا حکم چې د حج له میاشتو څخه پرته میقات ته رسېدلی وي..............٣٤
فصل: د کوچني ماشوم د حج کولو حکم، او آیا د اسلام حج لپاره بسنه کوي؟............٣٩
فصل: احرام کې ممنوع شیان او هغه څه چې محرم لپاره مباح دي..........................٤٣
فصل: هغه څه چې مکې ته د ننوتلو پر مهال یې حاجي ترسره کوي او د هغه څه بیان چې مسجد حرام ته له ننوتلو وروسته یې ترسره کوي، لکه طواف او څرنگوالی یې..............٥٣
فصل: د ذوالحجې د اتمې ورځې د حج لپاره د احرام تړلو او منی ته د تلو حکم..........٦٥
فصل: د هغه اعمالو د افضلیت بیان چې حاجي یې د قربانۍ په ورځ ترسره کوي.........٩٥
فصل: د متمتع او قارن لپاره د دم (د څاروي ذبح کول) د وجوب په اړه....................١٠٤
فصل: حاجیانو او نورو ته د خیر په چارو کې د امر کولو د وجوب په اړه..................١٠٨
فصل: د طاعاتو د توښې اخیستلو مستحب والی...١٢٠
فصل: د زیارت احکام او آداب یې...١٢٢
پاملرنه: د پیغمبر علیه الصلاة والسلام د قبر د زیارت کولو حکم..........................١٤١
فصل: د مسجد قبا او البقیع د زیارت مستحب والی...١٤٦

هدية
HADIYAH

موسوعة ضيوف الرحمن

مواد منتقاة للحجاج والمعتمرين و الزوار بلغات العالم

978-603-8534-20-5